# Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî Üzerine Çalışmalar: Bir Kaynakça Denemesi

Yrd. Doç. Dr. Tuna TUNAGÖZ*

***Atıf /*** **©-** Tunagöz, T. (2017). Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî Üzerine Çalışmalar: Bir Kaynakça Denemesi, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 17 (1), 187-225.

***Öz-*** *Bu makalede, İslâm felsefesi tarihinin önemli temsilcilerinden birisi olan Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî (ö. 547/1152) üzerine yapılan akademik çalışmalar hakkında bir kaynakça oluşturulmuştur. Çalışmada, öncelikle Bağdâdî'nin ilmî kişiliği hakkında bilgi verilmiş, ardından kaynakçanın yöntemi açıklanmıştır. Bunları takiben, Bağdâdî'nin kendi eserlerinin yazmaları, neşirleri ve çevirileri; filozofun hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren klasik ve muasır kaynaklar; onun hakkında yayımlanmış kitap, kitap bölümü, makale ve ansiklopedi maddesi, bildiri düzeyinde eserler listelenmiştir. Çalışma, değerlendirme ve sonuç bölümü ile tamamlanmıştır. Bağdâdî hakkında yapılan çalışmaların son zamanlarda hız kazandığı ve onun fizik, metafizik teorileri ile felsefesindeki eleştirelliğe odaklanmış olduğu çalışmanın temel bulguları arasındadır. Bununla birlikte, filozofun bazı eserlerinin henüz neşredilmediği ve onun düşünce dünyasındaki meselelerin önemli bir kısmının henüz incelenmediği görülmektedir. Yine, Bağdâdî'nin fikrî kaynakları ve etkileri araştırmacıların ilgisini beklemektedir.*

***Anahtar sözcükler****- Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî, kaynakça, İslâm Felsefesi Tarihi, İslâm Bilim Tarihi, İslâm Tıp Tarihi*

§§§

Makalenin geliş tarihi: 22.05.2017; Yayına kabul tarihi: 19.06.2017

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Felsefesi Anabilim Dalı, e-posta: ttunagoz@cu.edu.tr. Bu çalışma, Çukurova Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi tarafından desteklenen 8485 numaralı Bireysel Araştırma Projesi kapsamında hazırlanmıştır.

## Giriş

Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. ʿAlî b. Melkâ el-Bağdâdî (ö. 547/1152), metafizik, mantık, fizik, psikoloji, tıp, gökbilim ve eczacılık sahalarında eserler vermiş bir filozoftur. Bağdâdî ile aynı dönemde yaşayan ilahiyat âlimi ve tarihçi Ẓahîru'd-Dîn el-Beyhaḳî (ö. 565/1169), bazılarının onu Aristoteles'e (ö. m.ö. 384) denk bir filozof olarak değerlendirdiğini aktarır.[1] Bu değerlendirmenin mübalağalı olduğu söylenebilir; fakat Bağdâdî'nin yaygın biçimde "Evḥadu'z-Zamân" (*Çağın Eşsizi*) lakabıyla anılmış olması[2] döneminde kazandığı ilmî saygınlığın açık bir ifadesidir.

Filozof, şöhretini öncelikli olarak tıptaki uzmanlığına borçludur. Klasik dönem kültür tarihçisi Ḳıfṭî (ö. 646/1248), çağdaşı tabiplerin çeşitli meseleleri ona sorduğu ve onun verdiği cevaplardan oluşan notların elden ele dolaştığı bilgisini vermektedir.[3] Kayıp durumdaki *İḫtiṣâru't-Teşrîḥ* (Anatomi Özeti) ve *el-Aḳrâbâẕîn* (İlaç Formülleri Kitapçığı) ile günümüze ulaşan *Berşeʿaṣâ* (Hızla İyileştiren Formül) ve *Emînu'l-Ervâḥ* (Ruhların Dayanağı) onun tıp sahasındaki eserleridir.

Yetkin bir tabip olmakla birlikte, Bağdâdî adını daha çok Meşşâî felsefeye yönelttiği eleştiriler ve özgün bir felsefî sistem kurma teşebbüsüyle duyurmuştur. Ḳıfṭî onun mantık, fizik ve ilahiyat bahislerinden oluşan başeseri *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikme*'yi (Felsefî Değerlendirmeler Kitabı), "bu devirde bu sahada yazılmış en güzel eser"[4] olarak nitelemektedir. Yine onun *Risâle fi'l-ʿAḳl ve Mâhiyyetih* (Akıl ve Mahiyeti Hakkında Risale) isimli eseri, Meşşâîlere alternatif bir akıl anlayışı teklif etmektedir. Sadece bazı parçalarına sahip olduğumuz *Kitâbu'n-Nefs* (Nefs Kitabı) ise özgün nefs kuramının ilk adımlarını temsil etmektedir.

Filozofun ayrıca *Risâle fî Mâhiyyeti'l-Melâl* (Usancın Mahiyeti Hakkında Risale) isimli psikoloji sahasında ve *Risâle fî Sebebi Ẓuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Ḫafâʾihâ Nehâran* (Yıldızların Yalnızca Geceleri Görülüp Gündüzleri Görülmemesi Hakkında Risale) isimli gökbilim sahasında bir eseri mevcuttur.

Bağımsız filozof Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî'nin İslâm düşünce tarihinin başat temsilcilerinden birisi olduğu söylenemez. Fakat özellikle yaşadığı dö-

---

1 Beyhaḳî, *Tetimmetu Ṣıvâni'l-Ḥikme*, s. 152. Dipnotlardaki eserlerin künyeleri çalışma içindeki listelerde yer almaktadır.

2 İbn Ebî Uṣaybiʿa, *ʿUyûnu'l-Enbâʾ*, s. 349.

3 Ḳıfṭî, *İḫbâru'l-ʿUlemâʾ*, s. 226.

4 Ḳıfṭî, *İḫbâru'l-ʿUlemâʾ*, s. 224.

nemde egemen felsefî sistem olan Yeni Eflatuncu Aristoculuğa yönelttiği tenkitler bağlamında kendisinden sonraki pek çok düşünüre etki etmiştir:

Felsefî kelâmın en büyük temsilcilerinden birisi olan Faḫru'd-Dîn er-Râzî (ö. 606/1210), Bağdâdî'den, kelâmî değerler dizisine yaklaştığı tabiat, nefs ve ilahiyat bahislerinde oldukça faydalanmıştır. İşrâkî filozof Şehrazûrî (ö. 687/1288 sonrası), onun filozoflara yönelttiği eleştirilerin çoğunluğunu Bağdâdî kanalından elde ettiğini ifade etmektedir.[5]

Çok yönlü âlim ve felsefe eleştirmeni İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Bağdâdî'yi Meşşâî düşünceyi taklit etmeyen ve nübüvvet ışığıyla aydınlanan bir düşünür olarak takdim etmiştir. İbn Teymiyye, Bağdâdî'nin, ilâhî sıfatlar, zat-sıfat ilişkisi, Allah'ın tikelleri bilmesi gibi meselelerdeki yorumlarını saygı ve takdirle anmış ve yer yer onun düşüncelerinden istifade etmiştir.[6]

Bu düşünürlerin dışında İşrâkî felsefenin kurucusu Suhraverdî (ö. 587/1191), onun takipçisi ve şârihi Şehrazûrî (ö. 687/1288 sonrası), Ekberî mutasavvıf ve filozof Dâvûd el-Ḳayṣerî (ö. 751/1350), muhakkik felsefî kelâmcılar ʿAḍudu'd-Dîn el-Îcî (ö. 756/1355), Seyyid Şerîf el-Curcânî (ö. 816/1413) ve Celâlu'd-Dîn ed-Devvânî (ö. 908/1502) Bağdâdî'nin düşüncelerinden yararlanmışlardır.[7]

Bağdâdî'nin fikirleri, ayrıca Ortaçağ Yahudi filozofları Abraham bar Ḥiyya (ö. ykl. 1136), İbn Kemmûne (ö. 683/1284)[8], Gersonides (ö. 1344) ve Ḥasday Kreskas (ö. ykl. 1411) ile Ortaçağ Hristiyan filozofları Johannes Buridanus (ö. 1358'ten sonra) ve Saksonyalı Albertus'ta (ö. 1390) yankı bulmuştur.[9]

Bu makale, yukarıda ilmî kişiliği tasvir edilen Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî'nin eserleri ve onun düşünce sistemi üzerine yapılan çalışmalara dair bir kaynakça niteliğindedir. Çalışmanın hedefi, Bağdâdî üzerine inceleme yapacak bir araştırmacıya hangi yayınlarla ilgilenmesi ve hangi araştırma konularına yönelmesi gerektiği hususunda rehberlik yapmaktır. Çalışma, Bağdâdî ile ilgili yapılmış tüm eserleri eksiksiz biçimde tespit ettiği iddiasında de-

---

5 Şehrazûrî, *Bilgelerin Tarihi ve Özdeyişleri*, s. 915.

6 Çağrıcı, "Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî", s. 307-308.

7 Çağrıcı, "Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî", s. 307.

8 Langermann, "Al-Baghdadi, Abu 'l-Barakat (*fl. c.*1200-50)", s. 637-638.

9 [Roth], "Hibat Allah", s. 462; Pines, "Studies in Abu'l-Barakāt Al-Baghdādī's Poetics and Metaphysics", s. 169-170. Bağdâdî'nin hayatı, eserleri ve etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tunagöz, *Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî Felsefesinde Tanrı*, s. 24-55.

ğildir. Lakin bu hedefe yaklaşabilmek için elden geldiğince gayret göstermiş durumdadır.

Çalışmada öncelikle Bağdâdî'nin eserlerinin yazmaları listelenmiştir. Yazmaları bulunan eserler alt başlıklara ayrılmış ve mevcut yazmaların her birisi elden geldiğince ayrıntılı biçimde tasvir edilmiştir. Bu kısmı Bağdâdî'nin eserlerinin neşir ve çevirilerine ayrılan bölüm takip etmiştir. Neşirler ve çeviriler ayrı başlıklar halinde ele alınmıştır. Bu bapta yapılan çalışmaların bir kısmı tez ve makaleler içerisinde yer almaktadır. Bahsedilen türdeki eserlere dair açıklamalar yapılmış ve onlar tekrardan kaçınma düşüncesiyle tez ve makale bölümleri içerisinde yeniden zikredilmemiştir. Aynı gerekçeyle, herhangi bir çalışma sadece ilk kez ele alındığı yerde anılmış; bir eserin yeni baskısı ve tıpkıbasımı tespit edilmişse buna yönelik bilgiler dipnotta ifade edilmiş, ayrı başlık açılmamıştır. Fakat başka bir yayın türüyle tekrarlanan çalışmalar, makale sonundaki değerlendirme ve sonuç kısmında dikkate alınmıştır.

Bağdâdî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili açıklama yapan kaynaklar klasik ve muasır alt başlıklarına ayrılmıştır. Bu eserlerin Bağdâdî'ye yönelik bölümlerinin başlıkları tırnak içinde belirtilmiştir. Kitap bölümleri başlığı altındaki çalışmaların büyük kısmı doğrudan Bağdâdî için ayrılmış bölümlerdir. Herhangi bir yayın türünde Bağdâdî'nin isminin geçmediği girdiler okuyucuyu yanıltmamalıdır. Zira bunların tümü Bağdâdî'nin düşüncelerine yönelik incelemeler içerdiği için listeye dâhil edilmiştir. Bilimsel toplantılarda sunulan çalışmalar bölümünde basılı olanlar ve olmayanlar bir arada zikredilmiştir. Hazırlık veya baskı aşamasında olan eserlere dipnotlarda dikkat çekilmiştir.

Yazarların isimleri alfabetik olarak sıralanmış ve sıralamada "el/al" takıları dikkate alınmamıştır. Bir kaynakça çalışmasının hitap edeceği kitlenin genel olabileceği düşüncesiyle, Arapça ve Farsça sözcüklerin imlasında Türkiye'de yaygın olan usule değil, o sözcüklerin ait olduğu dildeki aslına sadık kalınmıştır. Kullanılan kaynaklardaki Arapça ve Farsça harflerin çevriyazımları şu şekildedir:

أ (ʾ) | ب (b) | پ (p) | ت (t) | ث (s̱) | ج (c) | چ (ç) | ح (ḥ) | خ (ḫ) | د (d) | ذ (ẕ) | ر (r) | ز (z) | ژ (j) | س (s) | ش (ş) | ص (ṣ) | ض (ḍ/ż) | ط (t) | ظ (ẓ) | ع (ʿ) | غ (ğ) | ف (f) | ق(ḳ) | ك (k) | گ (g) | ل (l) | م (m) | ن (n) | ه (h) | و (v) | ي (y) | ...ا (â) | ...ي (î) | ...و (û)

Çalışmada aşağıda listelenen kısaltmalar kullanılmıştır:

b.: bin/ibn | b.b.: basımevi belirtilmemiş | c.: cilt/volume/mucelled | çev.: çeviren/translator/el-mutercim | Dânişgâh: Kitâbḫâne-i Merkezî-i Dânişgâh-i Tahran | Dânişgede: Kitâbḫâne-i Dânişgede-i İlâhiyyât-i Dânişgâh-i Tahrân | ist.: istinsah | Mar'aşî: Kitâbḫâne-i Bozorg-i Hażret-i Âyetullâhi'l-

ʿUzmâ Marʿaşî-i Necefî | Melik: Muʾessese-i Kitâbḫâne ve Mûze-i Millî-i Melik | muk.: mukabele | m.ö.: milattan önce | müst.: müstensih | nr.: numara | nşr.: neşreden | Rażavî: Kitâbḫâne, Sâzmân-ı Kitâbḫânehâ, Mûzehâ ve Merkez-i Esnâd-i Âstân-i Ḳuds-i Rażavî | ö.: ölümü | s.: sayfa/page/ ṣafḥa | Sipehsâlâr: Kitâbḫâne-i Medrese-i ʿÂlî-i Şehîd Muṭahharî-i Sipehsâlâr | Şûrâ-yı İslâmî: Kitabhâne, Mûze ve Merkez-i Esnâd-i Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî | Şûrâ-yı Millî: Mûze ve Merkez-i Esnâd-i Meclis-i Şûrâ-yı Millî | t.y.: tarih yok/no date/dûne târîḫ | y.: yaprak/folio/varaḳ | YEK: Yazma Eser Kütüphanesi | v.dğr.: ve diğerleri/and others/ve'l-âḫârûn | ykl.: yaklaşık | yy.: yüzyıl.

### I. Eserlerinin Yazmaları

#### 1. *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikme*

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikme*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Fâtih, nr. 3224, 194 y., müst. Hibetullâh b. Muḥammed b. ʿAlî b. el-Ḥasen el-Ḳuraşî, Ẕû'l-ḳaʿde 595/Ağustos 1199.[10]

———, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikme*, İstanbul, Köprülü YEK, Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 919, 252 y.[11]

———, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikme*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Fâtih, nr. 3225, 209 y.[12]

———, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikme*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Fâtih, nr. 3226, 212 y.[13]

———, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikme*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Es'ad Efendi, nr. 1931, 332 y., müst. Muḥammed b. eẕ-Ẕahîr b. Mesʿûd b. Evḥad b. Mesʿûd b. Aḥmed el-Ḳârî (el-ʿAlâʾ el-Ebîverdî), ist. Gürgenç

[10] Nüsha, Bağdâdî'nin *el-Kitâbu'l-Muʿteber*'i öğrencisine imlâ ettirdiği nüshadan istinsah edilen nüshadan istinsah edilmiştir. Eser bu yolla telif edildiğinden, bu nüshanın soyağacının asıl nüshaya dayandığı söylenebilir. Müstensih kitabı dört cilt olarak istinsah etmiştir; fakat elimizdeki nüsha yalnızca ilahiyat bölümünü ihtiva eden dördüncü cilttir. Mantık ve fizik bölümlerine karşılık gelen ilk üç cilt kayıp durumdadır.

[11] Müstensih kitabı dört cilt olarak istinsah etmiştir; fakat elimizdeki nüsha kitabın yalnızca mantık bölümünü ihtiva eden birinci cilttir. Nüshanın üçüncü cildi Fâtih 3225'te, dördüncü cildi Fâtih 3226'da kayıtlıdır.

[12] Bir önceki nüsha ile aynı kalemden çıkan nüsha, kitabın fizik bölümünün son iki cüz'ünü (nebat, hayevan ve nefs) ihtiva eden üçüncü cilttir. Kayıp olan ikinci ciltte fizik bölümünün ilk dört cüz'ünün yer aldığı anlaşılmaktadır.

[13] Önceki iki nüsha ile aynı kalemden çıkan nüsha, kitabın ilahiyat bölümünü ihtiva eden dördüncü cilttir.

(Curcâniyye), 12 Ẕû'l-kaʿde 742/19 Nisan 1342; muk. Kırım, Azak, 25 Cumâdâ'l-ûlâ 744/15 Ekim 1343.[14]

———, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fî'l-Ḥikme*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Lâleli, nr. 2553, Ramażân 564/Ağustos 1169.[15]

———, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fî'l-Ḥikme*, İstanbul, Topkapı Müzesi YEK, III. Ahmed, nr. 3222, 225 y.[16]

———, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fî'l-Ḥikme*, Şam, el-Mektebetu'ẓ-Ẓâhiriyye, nr. 6789, 250 y.[17]

———, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fî'l-Ḥikme*, Necef, Mektebetu'r-Ravḍati'l-Ḥaydariyye, nr. 576, müst. Ebû Saʿd b. Nefîs b. Mubârak, Bağdat, Şevvâl 538/Nisan 1144.[18]

———, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fî'l-Ḥikme*, Meşhed, Rażavî, nr. 5666, 444 y.[19]

———, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fî'l-Ḥikme*, Tahran, Dânişgâh, nr. 1993/2, y. 255b-331a.[20]

———, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fî'l-Ḥikme*, Tahran, Melik, nr. 5678, 76 y., 12./18. yy.[21]

———, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fî'l-Ḥikme*, Tahran, Sipehsâlâr, nr. 8375, 197 y., müst. Edîb Pişvârî, 14./20. yy.[22]

---

[14] Müstensih, kitabın üç bölümünü tek cilt içerisinde istinsah etmiştir. Kitabın tüm bölümlerini içeren nüsha, bu yönüyle diğerlerinden ayrılmaktadır.

[15] Müstensih kitabı dört cilt olarak istinsah etmiştir; fakat elimizdeki nüsha kitabın mantık ve ilahiyat bölümlerini ihtiva eden birinci ve dördüncü cilttir.

[16] Müstensih kitabı dört cilt olarak istinsah etmiştir; fakat elimizdeki nüsha kitabın fizik bölümünün ilk kısımlarını ihtiva eden ikinci cilttir.

[17] Nüshada kitabın fizik ve ilahiyat bölümleri yer almaktadır.

[18] Bu nüsha eldekiler içerisinde en eski olanıdır. Bağdâdî hayatta iken, kendisi gibi Yahudi iken ihtida eden öğrencisi İsḥâḳ b. İbrâhîm b. ʿAzrâ için istinsah edilmiştir.

[19] Nüsha kitabın ilk bölümü olan mantığın üçüncü makalesi kıyas ile başlayıp ilahiyatın son faslıyla bitmektedir. İlahiyatın sonundaki "taʿlîḳ" kısmı mevcut değildir.

[20] Nüshada fizik bölümünün hareket ve zaman konularına ait beş faslı yer almaktadır.

[21] Nüshada "Semʿu'l-Kiyân" ve "es-Semâʾ ve'l-ʿÂlem" bahisleri yer almaktadır.

[22] Nüshada nefs bahsinin ikinci faslından başlayıp on birinci faslına kadar devam etmektedir.

———, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikme*, Tahran, Şûrâ-yı İslâmî, nr. 10612, müst. Muḥammed b. Ebî'l-Fevâris b. Ebî Saʿd, 13 Rabîʿu'l-âḫir 599/30 Aralık 1202.[23]

———, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikme*, Kazvin, Kitâbḫâne-i Ḫanedân-i Mîr Ḥuseynâ-yı Ḳazvînî, nr. 174.[24]

———, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikme*, Kum, Kitâbḫâne-i Merkez-i İḥyâ-i Mîrâṯ-ı İslâmî, nr. 3457, 135 y., 11./17. yy.[25]

———, *Hâẕihî'l-Kerârîs min Kitâbi'l-Mu'teber min Ṭabîʿiyyâtı Evḥadi'z-Zamân*, Konya Bölge YEK, Yusuf Ağa, nr. 4690/6, y. 1a-72a, 6./12. yy.[26]

**2. *Kitâbu'n-Nefs***

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, *Min Kitâb li-Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî fî ʿİlmi'n-Nefs*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Ayasofya, nr. 4855, y. 104a-109b, 713-721/1313-1321.

———, "Ḳâle fî *Kitâbi'n-Nefs* elleẕî Ṣannefehû Ḳadîmen fî Faṣlin minh: (…)", *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikme: en-Nefs* sonunda, Meşhed, Rażavî, nr. 5666, y. 327b-328a.[27]

---

[23] Nüsha kitabın ilk bölümü olan mantığın üçüncü makalesi "kıyas" ile başlayıp fizik kitabının "nefs" bahsine kadar devam etmektedir (Merâğî, *Fihrist-i Nusḫahâ-i Ḫaṭṭî-i Kitâbḫâne-i Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî*, c. 33/1, s. 131). Kitâbḫâne-i Ḥuseyn Miftâḥ, nr. 1321 kaydı altında, aynı özelliklere sahip bir nüshadan bahsedilmektedir (Dirâyetî, *Fihristvâre-i Destneveşthâ-i Îrân*, c. 9, s. 838). Bahsedilen nüshanın bu şahsî kütüphaneden Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî'ye aktarıldığını, her iki kaydın aynı metinden bahsettiğini sanıyorum.

[24] Nüsha, fizik bölümünün başından nefs bahsine kadardır.

[25] Nüsha, fizik bölümünün bir kısmını ihtiva etmektedir.

[26] Nüsha, kitabın fizik bölümünün son kısmı olan nefs bahsinin ikinci ve on dokuzuncu fasılları ile ilahiyatın birkaç faslını ihtiva etmektedir. *el-Kitâbu'l-Muʿteber*'in tespit edebildiğim yazmaları yukarıdakilerle sınırlıdır. Bununla birlikte, eserin ilk neşrini gerçekleştiren muhakkiklerden Zeynu'l-ʿÂbidîn el-Mûsevî, Şerafettin Yaltkaya'nın yardımıyla İstanbul'dan, müellif nüshasıyla mukabele edilmiş, yazısı iyi, kadim ve sıhhatli bir nüsha satın aldıklarını ve bu nüshanın Haydarabad'daki Âsafiyye Kütüphanesi'ne nakledildiğini ifade etmektedir (c. 1, s. 278-279; c. 3, s. 253). Tahkikte "صف" harfleriyle simgelenen bu nüshanın kaynağının Yaḥyâ b. Vefâʾ tarafından müellif metninden çoğaltılan nüsha olduğu ve istinsahın el-Muẓaffer b. ʿUmer b. Muḥammed b. ʿAlî el-Meyyâfârikî tarafından Raceb 556/Haziran-Temmuz 1161 tarihinde tamamlandığı tahkik içindeki bilgilerden anlaşılmaktadır (c. 1, s. 282; c. 2, s. 451). Eğer kaybomamışsa nüshanın hâlâ Âsafiyye Kütüphanesi'nde olması gerekir. Fakat tüm araştırmalarıma rağmen elimizdeki en eski tarihli bu tam nüshanın izine rastlayamadım.

**3. *Risâle fî'l-ʿAḳl ve Mâhiyyetih***

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, ***Risâle fî'l-ʿAḳl ve Mâhiyyetih***, Leipzig, Universitätsbibliothek, Vollers, nr. 882/1, y. 1a-17a.

**4. *Risâle fî Sebebi Ẓuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Ḫafâʾihâ Nehâran***

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, ***Risâle fî Sebebi Ẓuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Ḫafâʾihâ Nehâran***, Tahran, Şûrâ-yı Millî, nr. 3923/22, s. 200-203, 8./14. yy.

———, *Risâle fî Ẓuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Ḫafâʾihâ Nehâran*, Berlin, Staatsbibliothek, Petermann II, nr. 466/8, y. 47a-48b, müst. Muḥammed b. Aḥmed es-Sâvî, ykl. 890/1485.

———, *Risâle fî Sebebi Ẓuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Ḫafâʾihâ Nehâran*, Tahran, Dânişgâh, nr. 2783/1, s. 1-5, 14./20. yy.

———, *Risâle fî Sebebi Ẓuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Ḫafâʾihâ Nehâran*, Meşhed, Rażavî, nr. 6012, Mordâd 1311/Ağustos 1932.

———, *Risâle fî Ẓuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Ḫafâʾihâ Nehâran*, Tahran, Dânişgâh, nr. 6710/19, y. 65a-65b, müst. Naṣîru'd-Dîn Muḥammed er-Rażavî.

[el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât], *Ẓuhûru'l-Kevâkib Leylen ve İḫtifâʾihâ Nehâran*, Tahran, Melik, nr. 2412/2, s. 25-31, müst. Muḥammed b. ʿAlî ed-Dâmiğânî, 659/1260-61.[28]

———, *Risâle fî Sebebi Ẓuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Ḫafâʾihâ Nehâran*, Meşhed, Kitâbḫâne, Rażavî, nr. 11452/16, 3 y., müst. Şihâbu'd-Dîn ʿAlî eṭ-Ṭabaṭabâʾî, 27 Ẕû'l-ḳaʿde 1019/10 Şubat 1611.

———, *Risâle fî Sebebi Ẓuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Ḫafâʾihâ Nehâran*, Tahran, Dânişgâh, nr. 4732/2, s. 27-31, 12./18. yy.

———, [*Risâle fî Sebebi Ẓuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Ḫafâʾihâ Nehâran*], Krakow, Jagiellońska Biblioteka, Ms. or. fol. 218/34, y. 440b-443a, 1061/1651.

---

[27] Her iki yazma Bağdâdî'nin *Kitâbu'n-Nefs* isimli eserden pasajlar içermektedir. Bağdâdî'nin bu eseri değerlendirme, neşir ve İngilizce tercüme olarak yayıma hazırlanmaktadır: Wan Abdullah, Wan Suhaimi, *An Analysis, Annotated English Translation and Critical Edition of Abū al-Barakāt el-Baghdādī's Treatise on Soul: Kitāb fī ʿIlm al-Nafs,*

http://www.kalamresearch.com/~kalamres/article.php?artID=48 (Erişim: 01.04.2017).

[28] Bu nüsha ve takip eden üç nüshada müellif ismi yer almamaktadır.

İbn Sînâ, Ebû ʿAlî, *Risâle fî Ruʾyeti'l-Kevâkib bi'l-Leyl lâ bi'n-Nehâr*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Ayasofya, nr. 4832/13, y. 57a-57b, 700/1300-01.[29]

———, *Risâle fî Ruʾyeti'l-Kevâkib bi'l-Leyl lâ bi'n-Nehâr*, Meşhed, Rażavî, nr. 5295/1, s. 1-2, müst. Muḥammed Ḥuseyn b. Ḫalef et-Tebrîzî, 1041/1631-32.

———, *Risâle fî Ruʾyeti'l-Kevâkib bi'l-Leyl ve'n-Nehâr*, Meşhed, Rażavî, nr. 5590/3, s. 146-149, 12./18. yy.

———, *Risâle fî Ruʾyeti'l-Kevâkib bi'l-Leyl lâ bi'n-Nehâr*, Meşhed, Rażavî, nr. 12124/10, 1 y., müst. Esedullâh b. Muneccim el-Mâzenderânî, 1308/1890-91.

———, *Risâle fî Ruʾyeti'l-Kevâkib fî'l-Leyl lâ bi'n-Nehâr*, Tahran, Kitâbḫâne-i Asgar Mehdevî, nr. 282/6, s. 84, müst. Muḥammed Ṭâhir el-Meşhedî, 1309/1891-92.

———, *Risâle fî Ruʾyeti'l-Kevâkib fî'l-Leyl lâ fi'n-Nehâr*, Meşhed, Rażavî, nr. 12297/27, s. 363-364, müst. Muḥammed Ṭâhir el-Meşhedî, 1309/1891-92.

———, *Risâle fî Ruʾyeti'l-Kevâkib fî'l-Leyl*, Tahran, Dânişgede, nr. 709/2, y. 27b-28b, müst. Ḥabîb es-Simnânî, 29 Mordâd 1312/20 Ağustos 1933.

**5. *Risâle fî Mâhiyyeti'l-Melâl***

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, *Risâle li-Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî fî Mâhiyyeti'l-Melâl*, Tahran, Melik, nr. 6188/20, s.136-143, 11./17. yy.

———, *Hâẕihî Risâletun fî'l-Melâl li-Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Kum, Marʿaşî, nr. 12388/6, y. 201a-203b, 9./15. yy.

---

[29] Bu nüsha ve takip eden altı nüsha, daha önceki nüshalarla aynı metne sahip olmakla birlikte, risaleyi farklı isimle İbn Sînâ'ya atfetmiştir. Nüshalar gerçekte Bağdâdî külliyatına dâhildir. Bahsedilen karışıklığın nedeni, eserin Bağdâdî'ye aidiyetine yönelik kanıtlar ve tüm nüshalar hakkında bilgi için bkz. Tunagöz, "İslam Bilim Tarihinden Bir Sayfa: *Risâle fî sebebi zuhûri'l-kevâkib leylen ve hafâiha nehâran*", s. 41-49, 51-54. Bu nüshanın yer aldığı mecmua tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır: İbn Sînâ, "*Risâle fî Ruʾyeti'l-Kevâkib bi'l-Leyl lâ bi'n-Nehâr*", *Mecmûʿu Ayâṣûfyâ 4832: Maḳâlât fî'r-Riyâḍiyyât ve'l-Felsefe ve'l-Âṣâri'l-ʿUlviyye ve'l-Felek=Codex Ayasofya 4832: A Collection of Mathematical, Philosophical, Meteorological, and Astromical Treatises*, Frankfurt am Main: Institut für Geschichte der arabisch-islamischen Wissenschaften an der Johann Wolfgang Goethe-Universität, 2010, s. 117-118.

———, *Risâle fî'l-Kelâl li-Evḥadi'z-Zamân Ebî'l-Berakât eṭ-Ṭabîb*, Tahran, Şûrâ-yı Millî, nr. 706/2, s.162-163, müst. Abdu'l-Ğanî b. Vecîhi'd-Dîn, Dâru's-Salṭana-Kazvin, Raceb 1006/1598.

———, *Risâle fî'l-Melâl li-Evḥadi'z-Zamân Ebî'l-Berakât eṭ-Ṭabîb,* Meşhed, Rażavî, nr. 13134, y. 68b-69a, müst. Muḥammed Rızâ, Şaʿbân 1065/Haziran-Temmuz 1655.

**6. *Berşeʿaşâ***

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, *Berşeʿaşâ el-Mucerreb li-Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Ayasofya, nr. 3555/2, y. 39a.

———, *Sıfatu Tiryâḳi Berşeʿaşâ li-Evḥadi'z-Zamân Ebî'l-Berakât*, İstanbul, Köprülü YEK, Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 985/2, y. 74b, müst. Necmu'd-Dîn el-Kerḫînî, 10 Şaʿbân 787/16 Eylül 1385.

———, *Sıfatu Berşeʿaşâ el-Mensûb ilâ Evḥadi'z-Zamân Ebî'l-Berakât*, Manisa YEK, nr. 1781/6, y. 152b-156a, müst. Zekeriyyâ b. Bilâl el-Merâğî, Bağdat, Raceb 617/Eylül 1220.

———, *Berşeʿaşâ el-Mucerreb li-Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Tokyo, Institute of Oriental Culture, Daiber Collection, nr. 113/23, y. 207a-208a, müst. Muḥammed Naṣîr b. Şâh Ḥuseyn es-Seyyâf et-Tebrîzî, 1062/1652.

———, *Şerbetu Berşeʿaşâ*, Tahran, Dânişgâh, nr. 4217/1, y. 1a-2a, 12./18. yy.

———, *Tiryâḳu Berşeʿaşâ***,** Tahran, Melik, nr. 4218/1, s. 1-5, 846/1442-43.

———, *Tiryâḳu Berşeʿaşâ*, Tahran, Kitâbḫâne-i Ḥuseyn Miftâḥ, Muḥammed Ḥuseyn, nr. 328/5, 3 s., müst. Muḥammed el-Mutaṭabbib, 19 Şevvâl 1246/2 Nisan 1831.

———, *Tiryâḳu Berşeğşâ li-Evhadi'z-Zamân*, Kahire, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Teymûriyye, nr. 191/4, y. 122a-123a.

———, *Sıfatu Berşeʿaşâ*, Konya Bölge YEK, Yusuf Ağa, nr. 4983, y. 154b-157a, 723/1323.[30]

[30] Nüsha, sayısal çekimi yapılmadan kütüphaneden çalındığı için kayıp durumdadır. Kayıtlı bu yazmaların dışında, *Berşeʿaşâ*'nın, birisi Osmanlı Türkçesinde kaleme alınmış, diğeri ise Farsça manzum tasvirî çevirileri bulunmaktadır: (1) [Meçhul], *Sıfatu Tiryâḳi Beriş ʿîşâ*, İstanbul, Süleymaniye YEK, Ayasofya, 3595/2, y. 174b-177a. (2) [Meçhul], [*Berşeʿaşâ-yı Manẓûm*], Tahran, Şûrâ-yı İslâmî, nr. 6264, y. 3b.

**7. *Emînu'l-Ervâḥ***

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, *Emînu'l-Ervâḥ,* Manisa YEK, nr. 1781/7, y. 156a-157a, müst. Zekeriyyâ b. Bilâl el-Merâğî, Bağdat, Raceb 617/Eylül 1220.

———, *Emînu'l-Ervâḥ,* Konya Bölge YEK, Yusuf Ağa, nr. 4983, y. 157b-159a.[31]

**8. [*Tefsîru Kitâbi Ḳôhelet*]**

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, Oxford, Bodleian Library, Pococke, nr. 274, 177 y.

———, Sankt Peterburg, Rossiyskaya Natsionalnaya Biblioteka, nr. 1767.

**II. Eserlerinin Neşirleri ve Çevirileri**

**1. Neşirler**

el-Bağdâdî, Ebû'l-Berakât, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikme*, 3 cilt, nşr. Zeynu'l-ʿÂbidîn el-Mûsevî v.dğr., Haydarâbâd: İdâretu Cemʿiyyeti Dâʾireti'l-Maʿârifi'l-ʿUṯmâniyye, 1357-58/1938-39.[32]

———, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikmeti'l-İlâhiyye*, 3 cilt, nşr. Yûsuf Maḥmûd, Doha [Katar]: Dâru'l-Ḥikme, 1432/2012.[33]

---

[31] Nüsha, sayısal çekimi yapılmadan kütüphaneden çalındığı için kayıp durumdadır.

[32] *el-Kitâbu'l-Muʿteber*'in bu ilk neşrinde İstanbul'dan Haydarabad Âsafiyye Kütüphanesi'ne nakledilen nüsha (صف) esas alınmış; ayrıca Fâzıl Ahmed Paşa 919 (كو), Es'ad Efendi 1931 (سع), Lâleli 2553 (لا) nüshaları kullanılmıştır. Eserin naşiri olarak pek çok kaynakta Suleymân en-Nedvî ve Şerafettin Yaltkaya gösterilmektedir. Bu yaygın hatanın muhtemel nedeni, neşrin iç kapağında muhakkiklerin isimlerinin anılmaması; bununla birlikte, Nedvî'nin tahkikli metnin sonuna bir makale eklemesi ve tahkik için İstanbul'dan bir nüsha temin eden Yaltkaya'nın isminin tahkik içinde anılması olabilir. Fakat eserin mantık ve ilahiyat ciltlerinin sonuna eklenen açıklamalardan (c. 1, s. 279; c. 3, s. 253), neşri Zeynu'l-ʿÂbidîn el-Mûsevî, ʿAbdullâh b. Aḥmed el-ʿAlevî, Aḥmed b. Muḥammed el-Yemânî ve Muḥammed ʿÂdil el-Ḳuddûsî'nin gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Eserin tıpkıbasımları şöyledir: (1) el-Bağdâdî, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikme*, 3 cilt, nşr. Zeynu'l-ʿÂbidîn el-Mûsevî v.dğr., İsfahan: İntişârât-i Dânişgâh-i İşfahân, 1415/1995. (2) el-Bağdâdî, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikmeti'l-İlâhiyye*, 1 cilt içinde 3 cilt, nşr. Zeynu'l-ʿÂbidîn el-Mûsevî v.dğr., Cubeyl: Dâr ve Mektebetu Bîblûn, 2005. Yeni dizgi: el-Bağdâdî, *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikmeti'l-İlâhiyye*, 1 cilt içinde 3 cilt, nşr. Zeynu'l-ʿÂbidîn el-Mûsevî v.dğr., Beyrut: Menşûrâtu'l-Cemel, 2012.

[33] Bu neşir Haydarabad baskısını ve III. Ahmed nr. 3222'de kayıtlı nüshanın mikrofilmini kullanmıştır. Bu neşrin kaynağına katkısı, daha iyi bir dizgi ve imla sunmaktan ibarettir.

———, *Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikme*, 2 cilt, nşr. Muḥammed ʿUṣmân, Kahire: Mektebetu'ṣ-Ṣekâfeti'd-Dîniyye, 2015.[34]

Langermann, Yitzhak Tzvi, "A fragment of Abū'l-Barakāt al-Baghdādī's *al-Kitāb al-Muʿtabar*", *Kiryat Sefer,* 61 (1986-87), s. 361-362 [İbranca].[35]

Pines, Shelomo, "Le-Ḥeḳer Peruşo şel Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî ʿal Sefer Ḳôhelet: Arbaʿah Tekstîm", *Tarbiẓ*, 33:2 (1963), s.198-213.[36]

Poznanski, Samuel, "Mitteilungen aus Handschriftlichen Bibelkommentaren: Aus Abu-l-Barakât Hibat-Allah's arabischem Kommentar zu Kohelet", *Zeitschrift für hebraeische Bibliographie*, 16 (1913), s. 32-36.[37]

eṭ-Ṭayyib, Aḥmed Muḥammed, "Un traité d'Abū l-Barakāt al-Baġdādī sur l'intellect: *Kitāb Ṣahīh Adillat al-Naql fī Māhiyyat al-ʿAql*", *Annales Islamologiques*, 16 (1980), s. 127-147.[38]

Tunagöz, Tuna, "Ebū'l-Berakāt el-Baġdādī'nin *Risāle fī Māhiyyeti'l-Melāl* Adlı Eseri: İnceleme, Eleştirel Metin ve Çeviri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 57:2 (2016), s. 1-45.

---

[34] Bu neşir metin olarak Haydarabad baskısını kullanmış, herhangi bir yazmayı esas almamıştır. Naşirin dayandığı metne katkısı, yer yer dipnotlarda açıklamalar yapmak, daha iyi bir dizgi ve imla sunmaktan ibarettir.

[35] Bu makalede *el-Kitâbu'l-Muʿteber*'in İbranî harfleriyle yazılmış Arapça metninin birkaç pasajı neşredilmiştir. Tıpkıbasım: Langermann, Y. Tzvi, "A fragment of Abū al-Barakāt al-Baghdādī's *al-Kitāb al-Muʿtabar*", *Mi-ginze ha-Makhon le-tatslume kitve ha-yad ha-'Ivriyim*, ed. Avraham David, Kudüs: Bet ha-sefarim ha-le'umi veha-universita'i, 1995, s. 50-51.

[36] Makale, Bağdâdî'nin *Ḳôhelet Şerhi*'nin dört seçme metni ve bu metinler üzerine bir incelemedir. Tıpkıbasım: Pines, Shlomo, "Le-Ḥeḳer Peruşo şel Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî ʿal Sefer Ḳôhelet: Arbaʿah Tekstîm", *Beyn Maḫşevet Yisraʾîl li-Maḫşevet ha-ʿAmîm: Meḫḳarîm be-Toldot ha-filosofyah ha-Yehudit*, Kudüs: Mosad Bialîk, 1977, s. 68-83. Bağdâdî'nin bu eserinin tenkitli tam metninin ve İngilizce tercümesinin yayıma hazırlandığı ifade edilmektedir: Robinson, James T., *Abū al-Barakāt al-Baghdādī's Commentary on Qohelet: Edition of the Judeo-Arabic Text with English Translation and Introduction*,

https://divinity.uchicago.edu/sites/default/files/imce/pdfs/CVs/james%20robinson%252c%20cv% 202015.pdf (Erişim: 06.03.2017).

[37] Makale, Bağdâdî'nin *Ḳôhelet Şerhi*'nde yer alan birkaç pasajın neşridir.

[38] Makalede, Bağdâdî'nin akıl risalesi hakkında bilgilere yer verilmiş ve bilinen tek nüshasının (Leipzig, Vollers, nr. 882/1) tahkiki yapılmıştır. Muhakkikin isim tercihi, mecmuanın iç kapak sayfasındaki ibareye dayanmaktadır (y. 1a). Metnin girişinde ise eser *Risâle fî'l-ʿAḳl ve Mâhiyyetih* adıyla anılmaktadır (y. 1b).

———, "İslam Bilim Tarihinden Bir Sayfa: *Risâle fî sebebi zuhûri'l-kevâkib leylen ve hafâiha nehâran* (İnceleme, Tenkitli Metin ve Çeviri)", *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 20:38 (2015/1), s. 39-82.

Wan Abdullah, Wan Suhaimi, "The Arabic Text", *Abū al-Barakāt's Psychology: Critical Edition of the Section on Soul (al-Nafs) from al-Muʿtabar fī al-Ḥikmah with Analysis and Translation of Selected Texts*, Doktora Tezi, Kuala Lumpur: International Islamic University, International Institute of Islamic Thought and Civilization, 2007, s. 178-510.[39]

———, "Naṣṣu'l-*Muʿteber fî'l-Ḥikme*: Ḳısmu'l-ʿİlmi'l-İlâhî", *el-İlâhiyyât mine'l-Muʿteber li-Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî: Taḥḳîḳ ve Dirâse*, Yüksek Lisans Tezi, Kahire: Câmiʿatu'l-Ḳâhira, 1998, s. 202-550.

**2. Çeviriler**

Binti Muhammad, Zarina, *The Heavenly Phenomena: A Study of Abū'l-Barakāt al-Baghdādī's Kitāb al-Muʿtabar*, Yüksek Lisans Tezi, Kuala Lumpur: International Institute of Islamic Thought and Civilization, 2003, s. 14-42.[40]

Gökmen, Fatin, "Yıldızların Gece Görünüp de Gündüz Görünmemesi Hakkında Şeyhürreis İbni Ali Sina'nın Risâlesi", *Büyük Türk Filozof ve Tıb Üstadı İbni Sina: Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1937, s. 1-4.[41]

---

[39] Tezin ilk bölümünde Bağdâdî'nin nefs teorisi incelenmiştir (s. 11-122). İkinci bölümde *el-Kitâbu'l-Muʿteber*'in nefs bahsinin birinci, ikinci, altıncı, onuncu ve on beşinci fasılları İngilizceye çevrilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise nefs bahsinin tümü tahkik edilmiştir. Bu tezin ve Bağdâdî'nin nefs anlayışı ile ilgili bir çalışmanın iki ayrı kitap olarak yayıma hazırlandığı ifade edilmektedir: Wan Abdullah, W. S., *Abū al-Barakāt on Soul: A Critical Edition of Section on Soul from al-Muʿtabar fī al-Ḥikmah with an Annotated Summary*; *Abū al-Barakāt el-Baghdādī's Psychology*, http://www.kalamresearch.com/~kalamres/article.php?artID=48 (Erişim: 01.04.2017).

[40] Tezin dört bölümünde, *el-Kitâbu'l-Muʿteber*'in fizik bölümünün ikinci cüz'ünün dört faslının (3-5, 8) İngilizce çevirisine yer verilmiştir.

[41] Daha önce bahsedildiği üzere, Bağdâdî'nin *Risâle fî Sebebi Zuhûri'l-Ẕevâkib Leylen ve Ḫafâʾiha Nehâran* isimli eseri, çeşitli nüshalarda farklı isimle İbn Sînâ'ya atfedilmiştir. Kullandığı nüshalara binaen eseri İbn Sînâ'ya atfeden Gökmen'in çevirisi, yazar ve eser ismindeki yanlışlığa rağmen, gerçekte Bağdâdî külliyatına dâhildir. Çalışmanın yeni bir baskısı bulunmaktadır: Gökmen, Fatin, "Yıldızların Gece Görünüp de Gündüz Görünmemesi Hakkında Şeyhürreis İbni Ali Sina'nın Risalesi", *Büyük Türk Filozof ve Tıp Üstadı İbni Sina: Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014, s. 861-865.

Nasir, Ahmad Malki, *Some Aspects of Abū al-Barakāt al-Baghdādī's Metaphysics: A Partial Translation of Kitāb al-Muʿtabar with Introduction*, Doktora Tezi, Kuala Lumpur: Islamic Thought and Civilization, International Islamic University Malaysia, 2011.[42]

Nony, Sylvie, "Traduction de la *Physique* du *Kitāb al-Muʿtabar*", *Abū l-Barakāt al-Baġdādī: une théorie physique de la variation du mouvement au XIIe siècle, à Bagdad* içinde, Doktora Tezi, Paris: Université Paris-Diderot, Histoire et Philosophie des Sciences, 2010, s. 389-498.[43]

Özpilavcı, Ferruh, "Ebü'l-Berekât el-Bağdadi: Sahîhi Edilleti'n-Nakl fî Mâhiyyeti'l-Akl: Akıl Riselesi", *İslâmî İlimler Dergisi*, 5:2 (2010), s. 247-261.[44]

Rashed, Roshdi, "Fragment of *al-Muʿtabar fī al-ḥikma* of Abū al-Barakāt al-Baghdādī", *Geometry and Dioptrics in Classical Islam*, London: Al-Furqān Islamic Heritage Foundation, 1426/2005, s. 990.[45]

Rosenthal, Franz, "Die Naturwissenschaft", *Das Fortleben der Antike im Islam*, Zürih: Artemis Verlag, 1965, s. 224-242.[46]

Ünver, Ahmet Süheyl, "Avicenna Explains Why Stars Are Visible at Night and Not During the Day", *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, 1:2 (1946), s. 330-334.[47]

---

42 Bu tezi temin edemedim; fakat isminden *el-Kitâbu'l-Muʿteber*'in ilahiyat bölümünün kısmî çevirisine yer verdiği anlaşılmaktadır.

43 Bağdâdî'nin hareket kuramını inceleyen tezin dokuzuncu ve sonuncu bölümünde, *el-Kitâbu'l-Muʿteber*'in fizik bölümünün birinci cüz'ündeki on altı faslın (4, 10-18, 23-28) Fransızca tercümesine yer verilmiştir.

44 Makale Aḥmed M. eṭ-Ṭayyib tarafından neşredilen akıl risalesinin Türkçe çevirisidir.

45 Kitapta, *el-Kitâbu'l-Muʿteber*'in fizik bölümündeki küçük bir pasajın (1939: c. 2, s. 97) Arapça metnine ve İngilizce çevirisine yer verilmiştir.

46 Kitapta, *el-Kitâbu'l-Mu'teber*'in fizik bölümünün birinci cüz'ünün birinci faslının ikinci yarısı ile (fiziğin konusu), dokuzuncu (hareket) ve on üçüncü (boşluk) fasıllarının tamamı Almancaya çevrilmiştir. Kitabın İngilizce çevirisi de bulunmaktadır: Rosenthal, Franz, "Natural Science", *The Classical Heritage in Islam*, çev. Emile & Jenny Marmorstein, New York: Routledge, 1992, s. 163-176.

47 Gökmen'in çalışmasında olduğu gibi, kullandığı nüshaya (Ayasofya 4832/13) binaen eseri İbn Sînâ'ya atfeden Ünver, öncelikle risale hakkında kısa bilgiler vermiş; ardından eseri serbest ve tasvirî biçimde İngilizceye çevirmiştir. Yazar ve eser ismindeki yanlışlığa rağmen, bu çalışma da Bağdâdî külliyatına dâhildir. Yazar daha sonra aynı çalışmayı Türkçe yayımlamıştır: Ünver, A. Süheyl, "İbni Sinanın, Yıldızların Gece Görünüp Gündüz Görülmemeleri Hakkındaki Makalesi", *İbni Sina: Hayatı ve Eserleri Hakkında Çalışmalar*, İstanbul: Bürhaneddin Erenler Matbaası, 1955, s. 106-110.

Wiedemann, E[ilhard], "Ueber den Grund, aus dem die Sterne bei Nacht sichtbar und bei Tage verborgen sind, von Hibbat Allâh Ibn Malkâ al Jehûdî al Bagdâdî", *Jahrbuch der Photographie und Reproduktionstechnik*, 23 (1909), s. 49-54.[48]

[Yaltkaya], M. Şerefeddin, *İlâhiyat: (Bağdat) Iı Ebulberekât Namındaki Feylesofun [Kitabülmuteber] inin Üçüncü Kısmının Tercemesini Muhtevidir*, İstanbul: Bürhanettin Matbaası, 1932.[49]

### III. Hayatını ve Eserlerini Konu Edinen Eserler

#### 1. Klasik Eserler

el-Beyhaḳî, Ẓahîru'd-Dîn, "el-Feylesûf Evḥadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât b. Melkâ(n) eṭ-Ṭabîb", *Târîḫu Ḥukemâʾi'l-İslâm*, nşr. Muḥammed Kurd ʿAlî, Şam: Maṭbaʿatu't-Teraḳḳî bi-Dimeşḳ, 1365/1946, s. 152-154.[50]

---

[48] Bağdâdî'nin *Risâle fî Sebebi Ẓuhûri'l-Kevâkib Leylen ve Ḫafâʾiha Nehâran* isimli eserinin Berlin Milli Kütüphanesi'ndeki nüshasına (nr. 466/8) dayanan makale, giriş mahiyetinde bazı bilgilerle risalenin serbest ve özet bir biçimde Almancaya çevirisini ihtiva etmektedir. Makalenin tıpkıbasımları: (1) Wiedemann, Eilhard, "Ueber den Grund, aus dem die Sterne bei Nacht sichtbar und bei Tage verborgen sind, von Hibbat Allâh Ibn Malkâ al Jehûdî al Bagdâdî", *Gesammelte Schriften zur arabisch-islamischen Wissenschaftsgeschichte*, ed. Dorothea Girke, Frankfurt am Main: Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 1984, c. 1, s. 348-353. (2) Wiedemann, Eilhard, "Ueber den Grund, aus dem die Sterne bei Nacht sichtbar und bei Tage verborgen sind, von Hibbat Allâh Ibn Malkâ al Jehûdî al Bagdâdî", *Natural Sciences in Islam, Optics: Texts and Studies III*, ed. Fuat Sezgin, Frankfurt am Main: Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 2001, s. 113-118.

[49] Kitapta öncelikle Bağdâdî'nin hayatına ve eserlerine yönelik bilgiler verilmiş, ardından *el-Kitâbu'l-Muʿteber*'in ilahiyat cildinin önemli bir kısmı tasvirî biçimde tercüme edilmiştir. Kitap, Yaltkaya'nın farklı zamanlarda ve farklı isimlerle yayımlanan altı ayrı makalesinin birleştirilmiş halidir: (1) Şerafeddin, M., "Ebu al-Berekât al-Bağdadî: Hayatı, İlâhiyat", *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası: Tarihî, İçtimaî, Dinî, Felsefî*, 4:17 (1930), s. 25-41. (2) Şerafeddin, M., "[Başlıksız]", *Darülfünun İlâhıyat Fakültesi Mecmuası: Tarihî, İçtimaî, Dinî, Felsefî*, 5:18 (1931), s. 1-15. (3) [M. Şerefeddin], "Kitbul-Mu'teber", *Darülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası: Tarihî, İctimaî, Dinî, Felsefî*, 5:19 (1931), s. 1-16. (4) Şerafeddin, M., "Kitâb al-Mu'teber", *Darülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası: Tarihî, İctimaî, Dinî, Felsefî*, 5:20 (1931), s. 1-16. (5) Şerafeddin, M., "Kitap al-muteber", *Darülfünun İlâhiyat Fakültesi Mecmuası: Tarihî, İçtimaî, Dinî, Felsefî*, 5:21 (1931), s. 1-16. (6) Şerafeddin, M., "Kitap-al-muteber", *Darülfünun İlâhıyat Fakültesi Mecmuası: Tarihî, İçtimaî, Dinî, Felsefî*, 5:22 (1931), s. 14-26.

[50] Diğer baskılar: (1) el-Beyhaḳî, Ẓahîru'd-Dîn, "el-Feylesûf Evḥadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât b. Melkâ eṭ-Ṭabîb", *Kitâbu Tetimmeti Ṣıvâni'l-Ḥikme*, nşr. Muḥammed Şefîʿ, Lahor: b.b., 1351/1932, s. 150-153. (2) el-Beyhaḳî, Ẓahîru'd-Dîn, "Evḥadu'z-

Ebû'l-Fidâʾ, ʿİmâdu'd-Dîn, "Evḥadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. Melkân el-Ḥakîm", *el-Muḫtasar fî Aḫbâri'l-Beşer*, nşr. Maḥmûd Deyyûb, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 1417/1197, c. 2, s. 118.[51]

el-Ğazzûlî, ʿAlâʾu'd-Dîn, "Evḥadu'z-Zamân Hibetullâh Ebû'l-Berakât", *Meṭâliʿu'l-Budûr fî Menâzili's-Surûr*, [Kahire]: Maṭbaʿatu İdârati'l-Vaṭan, 1299-1300, c. 2, s. 105-106.

İbn Ebî Uṣaybiʿa, "Evḥadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. ʿAlî b. Melkâ", *ʿUyûnu'l-Enbâʾ fî Ṭabaḳâti'l-Eṭıbbâʾ*, nşr. Nizâr Rıḍâ, Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Ḥayât, t.y., s. 374-376.[52]

İbn Ḫalliḳân, "Hibetullâh b. ʿAlî b. Melkân", *Vefeyâtu'l-Aʿyân ve Enbâʾu Ebnâʾi'z-Zamân*, nşr. İḥsân ʿAbbâs, Beyrut: Dâru Ṣâdır, 1397/1977, c. 6, s. 74-75.

İbnu'l-ʿİbrî, Ebû'l-Ferac, *Târîhu Muḫtasari'd-Duvel*, nşr. Anṭûn Ṣâliḥânî el-Yesûʿî, Beyrut: Dâru'r-Râʾidi'l-Lubnânî, 1403/1983, s. 360-366.

Kâtib Çelebî, "el-Muʿteber fî'l-Mantıḳ", *Keşfu'ẓ-Ẓunûn ʿan Esâmî'l-Kutub ve'l-Funûn*, nşr. Şerefeddin Yaltkaya & Kilisli Muallim Rifat, İstanbul: Maârif Matbaası, 1941, c. 2, s. 1731.[53]

el-Ḳıfṭî, Cemâlu'd-Dîn, "Hibetullâh b. Melkâ", *İḫbâru'l-ʿUlemâʾ bi-Aḫbâri'l-Ḥukemâʾ*, nşr. İbrâhîm Şemsu'd-Dîn, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 1426/2005, s. 256-259.[54]

---

Zamân Ebû'l-Berakât b. Melkâ el-Bağdâdî", *Tetimmetu Ṣıvâni'l-Ḥikme*, nşr. Rafîḳ el-ʿAcem, Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Lubnânî, 1994, s. 125-127. (3) el-Beyhaḳî, Ẓahîru'd-Dîn, "el-Feylesûf Evḥadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât b. Melkân eṭ-Ṭabîb", *Târîḫu Ḥukemâʾi'l-İslâm*, nşr. Memdûḥ Ḥasen Muḥammed, Kahire: Mektebetu'ş-Şekâfeti'd-Dîniyye, 1417/1996, s. 171-172. Eserin 14. yüzyılda yapılmış bir Farsça tercümesi de bulunmaktadır: el-Beyhaḳî, Ẓahîru'd-Dîn, "el-Feylesûf Evḥadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât b. Melkâ el-Bağdâdî", *Durretu'l-Aḫbâr ve Lemʿatu'l-Envâr*, çev. Nâṣıru'd-Dîn b. ʿUmdeti'l-Mulk el-Yezdî, nşr. ʿAlî Evcubî, Tahran: Muʾessese-i İntişârat-ı Ḥikmet, 1388 hş./2009-10, s. 91-93.

[51] Diğer baskı: Ebû'l-Fidâʾ, ʿİmâdu'd-Dîn, "Evḥadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. Melkân el-Ḥakîm", *el-Muḫtasar fî Aḫbâri'l-Beşer*, [Kahire]: el-Maṭbaʿatu'l-Ḥuseyniyyetu'l-Mıṣriyye, t.y., c. 3, s. 43.

[52] Diğer baskı: (1) İbn Ebî Uṣaybiʿa, "Evḥadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. ʿAlî b. Melkâ", *Kitâbu ʿuyûnu'l-Enbâʾ fî Ṭabaḳâti'l-Eṭıbbâʾ*, nşr. İmriʾu'l-Ḳays eṭ-Ṭaḥḥân (August Müller), [Kahire]: el-Maṭbaʿatu'l-Vehbiyye, 1299/1883, s. 278-280.

[53] Diğer baskı: Kâtib Çelebî, "Muʿteber fî'l-Mantıḳ", *Keşfu'ẓ-Ẓunûn ʿan Esâmî'l-Kutub ve'l-Funûn: Lexicon Bibliographicum et Encyclopaedicum*, nşr. Gustavus Fluegel, Leipzig: Oriental Translation Fund of Great Britain and Ireland, 1850, c. 5, s. 620.

[54] Diğer baskılar: (1) el-Ḳıfṭî, Cemâlu'd-Dîn, "Hibetullâh b. Melkâ Ebû'l-Berekât", *Ibn al-Qifṭi's Taʾrīḫ al-Ḥukamāʾ*, nşr. Julius Lippert, Leipzig: Dieterich'sche

[Meçhul], "el-Feylesûf Evḥadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât b. Melkâ el-Bağdâdî", *Muḫtasar fî Ẕikri'l-Ḥukemâʾi'l-Yûnâniyyîn ve'l-Milliyyîn*, Madrid, Real Biblioteca del Monasterio de El Escorial, Arabes, nr. 635, y. 61a.

el-ʿUmerî, İbn Faḍlullâh, "Evḥadu'z-Zamân, Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. ʿAlî b. Melkâ el-Beledî", *Mesâliku'l-Ebṣâr fî Memâliki'l-Emṣâr*, nşr. Kâmil Selmân el-Cubûrî, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 2010, c. 9, s. 247-250.[55]

eṣ-Ṣafedî, Ḫalîl b. Aybek, "Evḥadu'z-Zamân eṭ-Ṭabîb", *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, nşr. Aḥmed el-Arnaʾût & Turkî Muṣṭafâ, Beyrut: Dâru İḥyâʾi't-Turâṯi'l-ʿArabî, 1420/2000, c. 27, s. 178.[56]

———, "Hibetullâh b. ʿAlî b. Melkâ Ebû'l-Berakât Evḥadu'z-Zamân", *Nekṯu'l-Himyân fî Nuketi'l-ʿUmyân*, nşr. Muṣṭafâ ʿAbdu'l-Ḳâdir ʿAṭâ, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 1428/2007, s. 289-290.[57]

eş-Şehrazûrî, Şemsu'd-Dîn, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *Nuzhetu'l-Ervâḥ: Bilgelerin Tarihi ve Özdeyişleri*, nşr. ve çev. Eşref Altaş, İstanbul: Türkiye Yazma Eserleri Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016, s. 794-797.[58]

el-Vaṭvâṭ, Raşîdu'd-Dîn, "Kitâb ilâ'l-Ḥakîm el-ʿÂlim Ebî'l-Berakât eṭ-Ṭabîb el-Bağdâdî mine'l-Haḍrati'l-Ḫârizmşâhiyye", *Mecmûʿatu Rasâʾili Raşîdi'd-Dîn el-Vaṭvâṭ*, nşr. Muḥammed Efendî Fehmî, [Kahire]: Matbaʿatu'l-Maʿârif, 1315, c. 1, s. 64-65.

eẕ-Ẕehebî, Şemsu'd-Dîn, "Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. ʿAlî b. Melkâ el-Beledî", *Siyeru Aʿlâmi'n-Nubelâʾ*, nşr. Şuʿayb el-Arnaʾût v.dğr., Beyrut: Muʾessesetu'r-Risâle, 1405/1985, c. 20, s. 419.[59]

---

Verlagsbuchhandlung, 1903, s. 343-346. (2) Ḳıfṭî, Cemâlu'd-Dîn, "Hibetullâh b. Melkâ", *Kitâbu İḫbâru'l-ʿUlemâʾ bi-Aḫbâri'l-Ḥukemâʾ*, nşr. Muḥammed Emîn el-Ḫâncî, Mısır: Maṭbaʿatu's-Saʿâde, 1326/1908-09, s. 224-227.

55 Diğer baskı: el-ʿUmerî, İbn Faḍlullâh, "Evḥadu'z-Zamân, Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. ʿAlî b. Melkâ el-Beledî", *Mesâliku'l-Ebṣâr fî Memâliki'l-Emṣâr*, Abu Dabi: el-Mecmaʿu'ş- Şekâfî, 1423/2003, c. 9, s. 452-456.

56 Diğer baskı: eṣ-Ṣafedî, Ḫalîl b. Aybek, "Evḥadu'z-Zamân eṭ-Ṭabîb", *Kitâbu'l-Vâfî bi'l-vefeyât*, nşr. Otfried Weintritt, Beyrut: Maṭbaʿatu'ş-Şeriketi'l-Muttaḥıde li't-Tevzîʿ, 1418/1997, c. 6/27, s. 300-302.

57 Diğer baskı: eṣ-Ṣafedî, Ḫalîl b. Aybek, "Hibetullâh b. ʿAlî b. Melkâʾ Ebû'l-Berakât [Evḥadu'z-Zamân] eṭ-Ṭabîb el-Faḍıl", *Nektu'l-Himyân fî Nuketi'l-ʿUmyân*, Mısır: el-Maṭbaʿatu'l-Cemâliyye, 1329/1911, s. 304.

58 Diğer baskı: eş-Şehrazûrî, Şemsu'd-Dîn, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *Târîḫu'l-Ḥukemaʾ: Nuzhetu'l-Ervâḥ ve Ravḍatu'l-Efrâḥ*, nşr. ʿAbdu'l-Kerîm Ebû Şuveyrib, Trablus: Cemʿiyyetu'd-Daʿveti'l-İslâmiyyeti'l-ʿÂlemiyye, 1398/1988, s. 343-344.

59 Diğer baskı: eẕ-Ẕehebî, Şemsu'd-Dîn, "Ebû'l-Berakât", *Siyeru Aʿlâmi'n-Nubelâʾ*, Kahire: Dâru'l-Ḥadîṯ, 1427/2006, c. 15, s. 168.

———, “Ebû’l-Berakât”, *Tehẕîbu Siyeri Aʿlâmi’n-Nubelâʾ*, nşr. Şuʿayb el-Arnaʾût v.dğr., Beyrut: Muʾessesetu’r-Risâle, 1412/1991, c. 3, s. 55.

———, “Evḥadu’z-Zamân eṭ-Ṭabîb”, *Târîḫu’l-İslâm ve Vefeyâtu’l-Meşâhîr ve’l-Aʿlâm*, nşr. ʿUmer ʿAbdu’s-Selâm Tedmurî, Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-ʿArabî, 1413/1993, c. 38, s. 340-342.

**2. Muasır Kaynaklar**

Ağırakça, Ahmet, “Evhadü’z-zaman Ebu’l-Berekât”, *İslâm Tıp Tarihi (Başlangıçtan VII./XIII. Yüzyıla Kadar)*, İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri, 2004, s. 234-237.

ʿAkkâvî, Ruḥâb Ḫıḍr, “İbn Melkâ el-Beledî (t.560 h./1172 m.)”, *el-Mûcez fî Târîḫi’ṭ-Ṭıbb ʿinde’l-ʿArab*, Beyrut: Dâru’l-Menâhil, t.y., s. 228-231.ʿAtıyyetullâh, Aḥmed, “Evḥadu’z-Zamân”, *el-Ḳâmûsu’l-İslâmî*, Kahire: Mektebetu’n-Naḥḍati’l-Mıṣriyye, 1963, c. 1, s. 212.

el-Bağdâdî, İsmâʿîl Bâşâ, “İbn Melkâ el-Beledî”, *Hediyyetu’l-ʿÂrifîn: Esmâʾu’l-Muʾellifîn ve Âṯâru’l-Muṣannifîn*, nşr. Rifat Bilge v.dğr., Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1955, c. 2, s. 505-506.[60]

Brockelmann, Carl, “Auḥadazzamān Hibatallāh ʿA. b. Malkā a.’l-Barakāt al-Baġdādī al-Baladī”, *Geschichte der arabischen Litteratur*, Leiden: E. J. Brill, 1943, c. 1, s. 602.

———, “Auḥadazzamān Hibatallāh ʿA. b. Malkā a.’l-Barakāt al-Baġdādī al-Baladī”, *Geschichte der arabischen Litteratur: Supplementband*, Leiden: E. J. Brill, 1943, c. 1, s. 831.

———, “Hibatallâh b. Malka abû ʾl Barakât al Baġdâdî”, *Geschichte der arabischen Litteratur*, Weimar: Verlag von Emil Felber, 1898, c. 1, s. 460.

el-Cezzâr, Fikrî, “Evḥadu’z-Zamân”, *Medâḫilu’l-Muʾellifîn ve’l-Aʿlâm el-ʿArab hattâ ʿÂm 1215 h.=1800 m.*, Riyad: Mektebetu’l-Melik Fehd el-Vaṭaniyye, 1411/1991, c. 1, s. 117-118.

Daiber, Hans, “Abū l-Barakāt al-Bagdādī”, Bibliography *of Islamic Philosophy, II: Index of Names, Terms and Topics*, Leiden & Boston & Köln: Brill, 1999, s. 9.

[60] Tıpkıbasım: el-Bağdâdî, İsmâʿîl Bâşâ, “İbn Melkâ el-Beledî”, *Hediyyetu’l-ʿÂrifîn: Esmâʾu’l-Muʾellifîn ve Âṯâru’l-Muṣannifîn*, nşr. Rifat Bilge v.dğr., Lübnan: Dâru İḥyâʾi’t-Turâṯi’l-ʿArabî, t.y., c. 2, s. 505-506.

ed-Deffâʿ, ʿAlî ʿAbdullâh, "Hibetullâh b. Melkâ el-Bağdâdî", *Aʿlâmu'l-ʿArab ve'l-Muslimîn fî'ṭ-Ṭıbb*, Beyrut: Muʾessesetu'r-Risâle, 1983, s. 168-176.

Dirâyetî, Muṣṭafâ, "el-Muʿteber", *Fihristvâre-i Destneveşthâ-i Îrân (Denâ)*, Tahran: İntişârât-ı Kitâbḫâne-i Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî, 1389 hş./2010, c. 9, s. 838.

Dirâyetî, Muṣṭafâ & Dirâyetî, Muctebâ, "Tiryâḳu Berşeʿaşâ", *Fihristgân-i Nusḫahâ-i Ḫaṭṭî-i Îrân (Feḫnâ)*, Tahran: Sâzmân-ı Esnâd ve Kitâbḫâne-i Millî-i Cumhûrî-i İslâmî-i Îrân, 1390 hş./2011, c. 8, s. 162-163.

Fernini, Ilias, "Barakāt (Abū'l-Barakāt)", *A Bibliography of Scholars in Medieval Islam: 150-1000 A.H. (750-1600 A.D.)*, Abu Dabi: Cultural Foundation, 1998, s. 34-35.

İhsanoğlu, Ekmeleddin & Rosenfeld, Boris A., "Hibatallah al-Baladi al-Baghdadi", *Mathematicians*, *Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (7th-19th c.)*, İstanbul: Ircica Publications, 2003, s. 184.

Karabulut, Ali Rıza & Karabulut, Ahmet Turan, "Hibetullâh b. ʿAlî b. Melkâ", *Muʿcemu't-Târîḫi't-Turâṯi'l-İslâmî fî Mektebâti'l-ʿÂlem: el-Maḫṭûṭât ve'l-Maṭbûʿât*, Kayseri: Mektebe Yayınları, t.y., c. 5, s. 3874.

Karabulut, Ali Rıza, "Hibetullâh b. ʿAlî b. Melkâ", *Muʿcemu'l-Mahṭûṭâti'l-Mevcûde fî Mektebâti İstânbûl ve Anâṭûlî*, Kayseri: Akabe Kitabevi, t.y., c. 3, s. 1630-1631.

Keḥḥâle, ʿUmer Rıḍâ, "Hibetullâh Evḥadu'z-Zamân", *Muʿcemu'l-Muʾellifîn*, Beyrut: Muʾessesetu'r-Risâle, 1414/1993, c. 4, s. 59.[61]

Leclerc, Lucien, "Aboul Barakat Aouhad Ezzeman", *Histoire de la médecine arabe: Exposé complet des traductions du grec; les sciences en Orient, leur transmission à l'Occident par les traductions latines*, Paris: Ernest Ledoux, 1876, c. 2, s. 29-31.

Pines, Shlomo, "Abu'l-Barakāt al-Baghdādī, Hibat Allah", *Dictionary of Scientific Biography*, ed. Charles Coulston Gillispie, New York: Charles Scribner's Sons, 1970, c. 1, s. 26-28.

es-Sâmerrâʾî, Kemâl, "Ebû'l-Berekât b. Melkâ al-Beledî", *Muḫtaṣaru Târîḫi'ṭ-Ṭıbbi'l-ʿArabî*, Beyrut: Dâru'n-Niḍâl, 1409/1989, c. 1, s. 527-530.

[61] Diğer baskı: Keḥḥâle, ʿUmer Rıḍâ, "Hibetullâh Evḥadu'z-Zamân", *Muʿcemu'l-Muʾellifîn*, Beyrut: Mektebetu'l-Muṯennâ & Dâru İḥyâʾi't-Turâṯi'l-ʿArabî, t.y., c. 13, s. 142-143.

Sarton, George Alfred Leon, "Hibatallāh ibn Malkā", *Introduction to the History of Science: From Rabbi ben Ezra to Roger Bacon*, Baltimore: The Williams & Wilkins Company, 1931, c. 2/1, s. 382. [62]

Sezgin, Fuat, "Abu l-Barakāt Hibatallāh b. ʿAlī b. Malkā al-Baġdādī", *Geschichte des arabischen Schrifttums*, Leiden: E. J. Brill, 1979, c. 7, s. 215.

Steinschneider, Moritz, "Abu'l-Barakat Hibat Allah b. Ali (Eli?) b. Malka (od. Malkan) al-Baladi", *Die arabische Literatur der Juden*, Frankfurt: J. Kauffmann, 1902, s. 182-186.

Suter, Heinrich, "Hibetallâh b. ʿAlî b. Melkâ, Abû'l-Barakât, el-Beledî", *Die Mathematiker und Astronomen der Araber und Ihre Worke*, Leipzig: Druck und Verlag von B. G. Teubner, 1900, s. 123.[63]

Şeşen, Ramazan v.dğr., "İbn Melkâ, Evḥadu'z-Zamân Ebû'l-Berakât Hibetullâh b. ʿAlî el-Bağdâdî", *Fihrisu Maḫṭûṭati'ṭ-Ṭıbbi'l-İslâmî bi'l-Luğati'l-ʿArabiyye ve't-Turkiyye ve'l-Fârisiyye fî Mektebâti Turkiyâ*, İstanbul: IRCICA, 1404/1984, s. 90-91.

Şeşen, Ramazan, "Kitâbu'l-Muʿteber fî'l-Ḥikme", *Nevâdiru'l-Maḫṭûṭâti'l-ʿArabiyye fî Mektebâti Turkiyâ*, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Cedîd, 1975, c. 1, s. 187.

Ṭarâbîşî, Cûrc, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *Muʿcemu'l-Felâsife: el-Felâsife, el-Menâṭıḳa, el-Mutekellimûn, el-Lâhûtiyyûn, el-Mutaṣavvifûn*, Beyrut: Dâru'ṭ-Ṭalîʿa li'ṭ-Ṭıbâʿa ve'n-Neşr, 2006, s. 36.

Wüstenfeld, Ferdinand, "Abul-Berakât Hibetallah Ben Ali Melkân Auhad el-Zamân el-Beldi", *Geschichte der arabischen Aerzte und Naturforscher*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1840, s. 98-99.

ez-Ziriklî, Ḫayru'd-Dîn, "Evḥadu'z-Zamân", *el-Aʿlâm: Ḳâmûsu Terâcîm li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâʾ mine'l-ʿArab ve'l-Mustaʿribîn ve'l-Musteşriḳîn*, Beyrut: Dâru'l-ʿİlm li'l-Melâyîn, 2002, c. 8, s. 74-75.

[62] Tıpkıbasım: Sarton, George Alfred Leon, "Hibatallāh ibn Malkā", *Introduction to the History of Science: From Rabbi ben Ezra to Roger Bacon*, Baltimore: The Williams & Wilkins Company, 1962, c. 2/1, s. 382.

[63] Tıpkıbasım: Suter, Heinrich, "Hibetallâh b. ʿAlî b. Melkâ, Abû'l-Barakât, el-Beledî", *Die Mathematiker und Astronomen der Araber und Ihre Worke*, London & New York: Johnson Reprint Corporation, 1972, s. 123.

**IV. Tezler**

Aḥmed, Muḥammed Seyyid Muḥammed*, el-İtticâhu'l-İşrâḳî fî Felsefeti Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Doktora Tezi, Asyût: Câmiʿatu Asyûṭ, 2014.

Alaca, Cengiz, *Ebu'l-Berekât el-Bağdâdi'nin Metafizik Düşünceleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Çakır Baş, Derya, *Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî'nin Din Felsefesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

Dağ, Mehmet, *The Philosophy of Abū'l-Barakāt al-Baghdādī with Special Reference to His Concept of Time*, Doktora Tezi, Durham: University of Durham, 1970.

Haron, Mohd Fadhil, *Teori kejadian alam menurut Abū al-Barakāt al-Baghdādī*, Yüksek Lisans Tezi, Selangor [Malezya]: Universiti Kebangsaan Malaysia, Fakulti Pengajian Islam, 2009.

Ḥasen, Ṣabrî ʿUṯmân Muḥammed, *el-Felsefetu'ṭ-Ṭabîʿiyye ve'l-İlâhiyye ʿinde Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Doktora Tezi, Kahire: Câmiʿatu'l-Ḳâhira, 1982.

Ḥasâneyn, Rabîʿ Ḥasâneyn Muḥammed, *el-Cânibu'l-İlâhî beyne Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî (t: 547h.) ve İbn Ruşd (t: 595h.): Dirâse Muḳârene*, Yüksek Lisans Tezi, Kahire: Câmiʿatu'l-Ezher, 2015.

Ğazzâl, ʿAbdu'r-Raʿûf ʿAydârûs ʿAlî, *Naẓariyyetu's-Saʿâde ve ʿAlâkatuhâ bi'l-Fiʿli'l-İnsânî ʿinde Kullin min: Ebû'l-Barakât el-Bağdâdî ve Faḫru'd-Dîn er-Râzî*, Doktora Tezi, Zeḳâzîḳ [Mısır]: Câmiʿatu'z-Zeḳâzîḳ, 1999.

İbrâhîm, Niʿme Muḥammed, *Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî ve Felsefetuhû'ṭ-Ṭabîʿiyye*, Yüksek Lisans Tezi, Bağdat: Câmiʿatu Bağdâd, 1981.

———, *ʿİlmu Mâ-baʿde'ṭ-ṭabîʿa fî Felsefeti Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Doktora Tezi, Kufe: Câmiʿatu'l-Kûfe, 1995.

Al-Khelaifi, Abd al-Hakeem, *The Psychology of Abū al-Barakāt al-Baghdādī*, Doktora Tezi, Manchester: University of Manchester, 1995.

Lameer, Joep, *De Aristotelische Théorie van het Syllogisme in de Logica van Abū l-Barakāt Al-Baġdādī,* Yüksek Lisans Tezi, Leiden: [Universiteit Leiden], 1986.[64]

[64] Bu teze yönelik bilgi için bkz. Daiber, *Bibliography of Islamic Philosophy,* c. 1, s. 14.

Mâlullâh, Ṣalâḥ ʿUṯmân Ṣâliḥ, *el-Ḳıyâs ve'l-Burhân: Dirâse fî Mantıḳi Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Doktora Tezi, Kahire: Câmiʿatu'l-Ḳâhira, 2002.

Mirzâ, İḥsân bint ʿAbdu'l-Ğaffâr ʿAbdullâh, *Ârâʾu Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî el-İʿtiḳâdiyye fî'l-İlâhiyyât: Dirâse ve Naḳd ʿalâ Ḍavʾi ʿAḳîdeti Ehli's-Sunne ve'l-Cemâʿa*, Yüksek Lisans Tezi, Mekke: Câmiʿatu Ummi'l-Ḳurâ, 1415/1994.

Nasrat, Haidar Ali, *La théorie de l'émanation chez Avicenne, Al-Baghdadi et Sohrawardi*, Doktora Tezi, Paris: Université Paris-Sorbonne, 1973.

Okan, Kutlu, *Ebu'l-Berekat el-Bağdadi'nin Bilgi Teorisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Özkan, Yakup, *Ebu'l-Berekat el-Bağdadi'nin Tanrı Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Özpilavcı, Ferruh, *Ebu'l-Berekât el-Bağdadî'de Nefs Teorisi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2000.

———, *Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî'de Tabiat Felsefesi*, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Pavlov, Moshe M., *Abū'l-Barakāt al-Baghdādī: An Introduction to his Metaphysics in the Conception of Existent Being and its Nexus to the Notion of God*, Yüksek Lisans Tezi, Kudüs: Hebrew University, 2003.

———, *The Epistemological and Logical Foundations of the Metaphysics of the Kitāb al-Mu'tabar fī'l-Hikma of Abū'l-Barakāt al-Baghdādī*, Doktora Tezi, Kudüs: Hebrew University, 2011.

Er-Rabîʿî, Nebeʾ ʿAbdu's-Settâr Câbir, *el-Mantıḳ ʿinde Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî: Dirâse Taḥlîliyye*, Yüksek Lisans Tezi, Kufe: Câmiʿatu'l-Kûfe, 2012.

Rızḳullâh, Îzîs Eyyûb, *Muşkiletu'n-Nefsi'l-İnsâniyye fî Felsefeti Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî (İbn Melkâ) ve Maṣâdiruhû'l-Yûnâniyye*, Yüksek Lisans Tezi, Kahire: Câmiʿatu'l-Ḳâhira, 1987.

Sâlim, Aḥmed b. Aḥmed, *Muşkiletu Ḳıdemi'l-ʿÂlem ve Ḥudûşih ʿinde Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî ve Faḫri'd-Dîn er-Râzî*, Doktora Tezi, Asyûṭ: Câmiʿatu Asyûṭ, 2005.

Şehîd, Ḥuseyn Ḥamze, *el-Mevḳıfu'n-Naḳdî ʿinde Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî: Naẓariyyetu'l-Maʿrife Enmûzecen*, Doktora Tezi, Kufe: Câmiʿatu'l-Kûfe, 2012.

eṭ-Ṭayyib, Aḥmed Muḥammed, *Mevḳıfu Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî mine'l-Felsefeti'l-Meşşâʾiyye*, Doktora Tezi, Kahire: Câmiʿatu'l-Ezher, 1990.

Tunagöz, Tuna, *Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî'de Tanrı Düşüncesi*, Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.[65]

**V. Kitaplar**

Ebû Saʿde, Muḥammed Ḥuseynî, *el-Vucûd ve'l-Ḫulûd fî Felsefeti Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Kahire: Mektebetu'l-Usra, 1993.

Echer, Abdu'l-Ḥakîm, *Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî: Binâʾu'l-ʿÂlem ʿalâ Mesâʾili'd-Dîn ve'd-Ders fî'l-Huviyye*, Beyrut: el-Merkezu'ş-Şeḳâfiyyu'l-ʿArabî, 2011.

Ḥasen, Ṣabrî ʿUṯmân Muḥammed, *el-Felsefetu'ṭ-Ṭabîʿiyye ve'l-İlâhiyye ʿinde Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, İskenderiye: Dâru'd-Daʿve li'ṭ-Ṭabʿ ve'n-Neşr ve't-Tevzîʿ, 1982.

İbrâhîm, Niʿme Muḥammed, *Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî ve Felsefetuhû'ṭ-Ṭabîʿiyye*, Necef: Dâru'ḍ-Ḍıyâʾ, 2007.[66]

———, *ʿİlmu Mâ-baʿde'ṭ-ṭabîʿa fî Felsefeti Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Necef: Dâru'ḍ-Ḍıyâʾ, 2007.[67]

ʿÎdî, Ḥamîd, *Naḳd-ı ʿAkâyid: Berresî Naẓarât-ı İntiḳâdi-i Ebû'l-Berakât Bağdâdî ber Ârâ ve ʿAḳâyid-i Felsefî-i Şeyḫi'r-Reʾîs Ebû ʿAlî Sînâ*, Hürremâbâd: Eflâk, 1382 hş./2003.

Nony, Sylvie, *Les variations du mouvement: Abū al-Barakāt, un physicien à Bagdad (VI^e^/XII^e^ siècle)*, Kahire: Institut Français d'Archéologie Orientale, 2016.[68]

Pavlov, Moshe M., *Abū'l-Barakāt al-Baghdādī's Scientific Philosophy: The Kitāb al-Muʿtabar*, New York: Routledge, 2017.

---

65 İSAM'ın İlahiyat Fakülteleri tezler kataloğu veri tabanında Bağdâdî felsefesine yönelik iki ayrı tezin hazırlık aşamasında olduğu ifade edilmektedir: (1) Yeşil, Mustafa, *Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî'de Eleştiri*, Doktora Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; (2) Sağlam, Masum, *Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî'de İlliyet Teorisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php; erişim: 24.03.2017)

66 Çalışma yazarın yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

67 Çalışma yazarın doktora tezine dayanmaktadır.

68 Çalışma yazarın doktora tezine dayanmaktadır.

———, *Abū'l-Barakāt al-Baghdādī's Metaphysical Philosophy: The Kitāb al-Mu'tabar*, New York: Routledge, 2017.

Pines, Shlomo, *Nouvelles etudes sur Awḥad al-Zamân Abu-l-Barakât al-Baghdâdî*, Paris: Librairie Durlacher, 1955.[69]

Seydebî, Cemâl Raceb, *Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî ve Felsefetuhû'l-İlâhiyye: Dirâse li-Mevḳıfihî'n-Naḳdî min Felsefeti İbn Sînâ*, Kahire: Mektebetu Vehbe, 1996.

eṭ-Ṭayyib, Aḥmed Muḥammed, *el-Cânibu'n-Naḳdî fî Felsefeti Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî*, Kahire: Dâru'ş-Şurûḳ, 2004.[70]

Tunagöz, Tuna, *Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî Felsefesinde Tanrı*, Ankara: İSAM Yayınları, 2017.[71]

**VI. Kitap Bölümleri**

Adamson, Peter, "All Things Considered: Abū l-Barakāt al-Baghdādī", *Philosophy in the Islamic World: A History of Philosophy without any Gaps III*, Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 302-308.

el-Âlûsî, Ḥusâm, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *ez-Zamân fî'l-Fikri'd-Dînî ve'l-Felsefî el-ḳadîm*, Beyrut: el-Muʾessesetu'l-ʿArabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1400/1980, s. 81-86.[72]

Cohn-Sherbok, Dan, "Abu Al-Barakat", *Medieval Jewish Philosophy: An Introduction*, London: Routledge, 1996, s. 75-79.

Corbin, Henry, "Abû'l-Barakât al-Baghdâdî", *Histoire de la philosophie islamique*, [Paris]: Gallimard, 1986, s. 249-253.[73]

---

69 Tıpkıbasım: Pines, Shlomo, "Nouvelles etudes sur Awḥad al-Zamân Abu'l-Barakât al-Baghdâdî", *The Collected Works of Shlomo Pines, I: Studies in Abu'l-Barakāt al-Baghdādī: Physics and Metaphysics*, Kudüs: Magnes Press, Hebrew University & Leiden: Brill, 1979, s. 96-173.

70 Çalışma yazarın doktora tezine dayanmaktadır.

71 Çalışma yazarın doktora tezine dayanmaktadır.

72 Yeni Baskı: el-Âlûsî, Ḥusâm, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *ez-Zamân fî'l-Fikri'd-Dînî ve'l-Felsefî ve Felsefeti'l-ʿİlm*, Beyrut: el-Muʾessesetu'l-ʿArabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2005, s. 108-113.

73 Çeviriler: (1) Türkçe: Corbin, Henry, "Ebul-Berekât-ul-Bağdadî", *İslâm Felsefesi Tarihi: Başlangıçtan İbn Rüşd'ün Ölümüne*, çev. Hüseyin Hatemi, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, c. 1, s. 315-319. (2) İngilizce: Corbin, Henry, "Abu al-Barakat al-Baghdadi", *History of Islamic Philosophy*, çev. Liadain Sherrard & Philip Sherrard, London & New York: Kegan Paul International, t.y., s. 177-179. (3) Arapça: Corbin,

Ebû Rayyân, Muḥammed ʿAlî, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *Târîḫu'l-Fikri'l-Felsefî fî'l-İslâm*, İskenderiye: Dâru'l-Maʿrifeti'l-Câmiʿiyye, 1990, s. 377-406.

Gil, Moshe, "Jewish Figures in the Twelfth and the Thirteenth Centuries: Abū'l-Barakāt Hibat Allah b. ʿAlī b. Malkā", *Jews in Islamic Countries in the Middle Ages*, çev. David Strassler, Leiden: Brill, 2004, s. 469-475.

Hasnawi, Ahmad, "Taxinomie topique: La classification thémistéenne des lieux chez Boèce, Averroès et Abū l-Barakāt al-Baghdādī", *Words, Texts and Concepts Cruising the Mediterranean Sea: Studies on the Sources, Contents and Influences of Islamic Civilization and Arabic Philosophy and Science*, ed. Rüdiger Arnzen & Jörn Thielmann, Leuven: Peeters Publishers, 2004, s. 245-257.

Huveydî, Yaḥyâ, "Naḳdu Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî li-Naẓariyyeti İbn Sînâ fî'n-Nefs ve'l-ʿAkl", *Muḥâḍarât fî'l-Felsefeti'l-İslâmiyye*, Kahire: Mektebetu'n-Naḥḍati'l-Mıṣriyye, 1965, s. 191-259.[74]

Kaukua, Jari, "Self, Agent, Soul: Abū al-Barakāt al-Baghdādī's Critical Reception of Avicennian Psychology", *Subjectivity and Selfhood in Medieval and Early Modern Philosophy*, ed. Jari Kaukua & Tomas Ekenberg, Switzerland: Springer, 2016, s. 75-89.

———, "Self-awareness without substance: from Abū al-Barakāt al-Baghdādī to Suhrawardī", *Self-Awareness in Islamic Philosophy: Avicenna and Beyond*, Cambridge, Cambridge University Press, 2015, s. 104-123.

Luṭf, Sâmî Naṣr, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *Nemâẕic min Felsefeti'l-İslâmiyyîn*, Kahire: Mektebetu Saʿîd Raʾfet, 1977.

Murâd, Saʿîd, "Naẓariyyetu's-Saʿâde ʿinde Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî", *ed-Duktûr Tevfîḳ eṭ-Ṭavîl Mufekkiran ʿArabiyyen ve Râʾiden li'l-Felsefeti'l-Ḫuluḳıyye: Buhûs ʿanh ve Dirâsât Muhdât ileyh*, ed. ʿÂṭıf el-ʿIrâḳî, Kahire: el-Meclisu'l-Aʿlâ li'ş-Şekâfe, 1995, s. 281-290.

Nony, Sylvie, "La dynamique d'Abū l-Barakāt: faire le vide pour penser le changement du changement", *In the Age of Averroes: Arabic Philo-*

Henry, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *Târîḫu'l-Felsefeti'l-ʿArabiyye*, çev. Naṣîr Muruvve & Ḥasen Ḳabîsî, Beyrut: ʿUveydat li'n-Neşr ve'ṭ-Ṭıbâʿa, 1998, s. 268-271.

74 Bu çalışma başka bir eser içerisinde de yayımlanmıştır: Huveydî, Yaḥyâ, "Naḳdu Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî li-Naẓariyyeti İbn Sînâ fî'n-Nefs ve'l-ʿAkl", *Dirâsât fi ʿİlmi'l-Kelâm ve'l-Felsefeti'l-İslâmiyye*, Kahire: Dâru'ş-Şekâfe li'ṭ-Ṭıbâʿa ve'n-Neşr, 1977, s. 239-307.

*sophy in the Sixth/Twelfth Century*, ed. Peter Adamson, London: The Warburg Institute, 2011, s. 93-116.

———, "Two Arabic Theories of Impetus", çev. Peter E. Pormann, *Islamic Medical and Scientific Tradition, III: The Physical Sciences: Physics, Astronomy, Geodesy*, ed. Peter E. Pormann, London: Routledge, 2011, s. 3-32.

Pachniak, Katarzyna, "Abū al-Barakāt al-Baghdādī", *Filozofia polityki muzułmańskiej: na podstawie dzieł Abū Ḥāmida al-Ġazālego*, Varşova: Dialog, 2001.

Pines, Shlomo, "Concluding Remarks", *The Collected Works of Shlomo Pines, I: Studies in Abu'l-Barakāt al-Baghdādī: Physics and Metaphysics*, Kudüs: Magnes Press, Hebrew University & Leiden: Brill, 1979, s. 335-338.

———, "Note on Abu'l-Barakât's Celestial Physics", *The Collected Works of Shlomo Pines, I: Studies in Abu'l-Barakāt al-Baghdādī: Physics and Metaphysics*, Kudüs: Magnes Press, Hebrew University & Leiden: Brill, 1979, s. 175-180.

———, "Studies in Abu'l-Barakāt Al-Baghdādī's Poetics and Metaphysics", *Scripta Hierosolymitana, VI: Studies in Philosophy*, ed. Samuel H. Bergman, Jerusalem: Magnes Press, Hebrew University, 1960, s. 120-198.[75]

Sirat, Colette, "Judah Halevi and Abu-l-Barakāt", *A History of Jewish Philosophy in the Middle Ages*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, s. 113-140.

Street, Tony, "Arabic Logic: Abū-l-Barakāt al-Baġdādī's Logic", *Handbook of the History of Logic, I: Greek, Indian and Arabic Logic*, ed. Dov N. Gabbay & John Woods, Amsterdam: Elsevier, 2004, s. 569-571.[76]

Stroumsa, Sarah, "Abū'l-Barakāt al-Bagdādī, *The Jews of Medieval Islam: Community, Society, and Identity*, ed. Daniel Frank, Leiden: Brill, 1995, s. 186-189.

[75] Tıpkıbasım: Pines, Shlomo, "Studies in Abu'l-Barakāt Al-Baghdādī's Poetics and Metaphysics", *The Collected Works of Shlomo Pines, I: Studies in Abu'l-Barakāt al-Baghdādī: Physics and Metaphysics*, Kudüs: Magnes Press, Hebrew University & Leiden: Brill, 1979, s. 259-334.

[76] Türkçe Çeviri: Street, Tony, "Arapça Mantık: Ebu'l-Berekât el-Bağdâdî'nin Mantığı", *İslam Mantık Tarihi*, der. ve çev. Harun Kuşlu, İstanbul: Klasik, 2013, s. 77-80.

———, "On the Maimonidean Controversy in the East: The Role of Abū'l-Barakāt al-Baghdādī", *Hebrew and Arabic Studies in Honour of Joshua Blau*, Kudüs: Hebrew University, 1993, s. 415-422 [İbranca].

Şeraf, Muḥammed Celâl Ebû'l-Futûḥ, *el-Meẕhebu'l-İşrâḳî beyne'l-Felsefe ve'd-Dîn fî'l-Fikri'l-İslâmî*, Kahire: Dâru'l-Maʿârif, 1972.

Taylan, Necip, "Ebu'l-Berekât Bağdâdî (1076-1166)", *Anahatlarıyla İslâm Felsefesi: Kaynakları, Temsilcileri, Tesirleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011, s. 275-278.

et-Tikrîtî, Nâcî, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *el-Felsefetu'l-Aḫlâḳıyyetu'l-ʿArabiyye ʿinde Mufekkirî'l-İslâm*, Beyrut: Dâru'l-Endelus, 1402/1982, s. 336-342.

Ülken, Hilmi Ziya, "Ebu'l Berekat Bağdadi", *İslâm Felsefesi: Kaynakları ve Tesirleri*, [İstanbul]: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1967, s. 220-227.[77]

Wan Abdullah, Wan Suhaimi, "Kreativiti dan imaginasi dalam pengamatan al- Baghdādī", *Kreativiti dan Imaginasi Dalam Psikologi Islami: Pengamatan al-Ghazzālī, al-Baghdādī dan al-Rāzī*, ed. Mohd Z. Ismail, Kuala Lumpur: Institut Kefahaman Islam Malaysia (IKIM), 2011, s. 29-53.[78]

**VII. Makaleler**

ʿAbduh, Muṣṭafâ Muḥammed Yaḥyâ, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî ve'l-ʿİlmu'l-İlâhî", *el-Mecelletu'l-ʿİlmiyye li-Kulliyyeti Uṣûli'd-Dîn ve'd-Daʿve bi'z-Zeḳâzîḳ*, 21 (2008-09), s. 3777-3822.

el-Âlûsî, Ḥusâm, "Dirâse Naḳdiyye li-Naẓariyyeti'l-Feyḍ el-Fârâbiyye ve Nâḳidîhâ min Vicheti Naẓar Muʿâsıra", *el-Mevrid*, 7:2 (1978), s. 157-176.

---

[77] Yeni Baskı: Ülken, Hilmi Ziya, "Ebu'l-Berekât Bağdâdî (1076-1166)", *Eski Yunan'dan Çağdaş Düşünceye Doğru İslâm Felsefesi: Kaynakları ve Etkileri*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1998, s. 198-204.

[78] Yayımlanan bu çalışmaların dışında, Bağdâdî'nin akıl anlayışını konu edinen kitap bölümü düzeyinde bir çalışmanın yayım sürecinde olduğu ifade edilmektedir: Marcotte, Roxanne D., "L'intellect chez Abū al-Barakāt al-Baghdadī (mort vers 547/1152)", *Noétique et théorie de la connaissance dans la philosophie arabo-musulmane des IXe-XVIIe siècles*, ed. Henrik Lagerlund, Paris: Vrin, 2017. https://religions.uqam.ca/component/savrepertoireprofesseurs/cv?mId= e814k4rl0vQ_ (Erişim: 20.04.2017).

Arnaldez, Roger, "La doctrine de l'âme dans la philosophie d'Abû' l-Barakât al-Baghdâdî", *Studia Islamica*, 66 (1987), s. 105-112.

el-Bizri, Nader, "In Defence of the Sovereignty of Philosophy: Al-Baghdādī's Critique of Ibn al-Haytham's Geometrisation of Place", *Arabic Sciences and Philosophy*, 17:1 (2007), s. 57-80.

Cihan, Ahmet Kamil, "Ebu'l-Berekat el-Bağdadi'nin Akıl Görüşü", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (2010/1), s. 1-17.

———, "Ebu'l-Berekat el-Bağdadi'nin Mantık İlmine Bakışı", *İslâmî İlimler Dergisi*, 5:2 (2010), s. 35-45.

Dinanî, Gulam Huseyin İbrahim, "Ebu'l-Berekat'ın Akıl Yorumunun Değerlendirilmesi", *Misbah: İslami Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 4:10 (2015), s. 75-96.

Ebû Rayyân, Muḥammed ʿAlî, "Naḳdu Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî li-Felsefeti İbn Sînâ", *Mecelletu Kulliyyeti'l-Âdâb*, *Câmiʿatu'l-İskenderiyye*, 12 (1958), s. 19-46.

Freudenthal, Gad & Zonta, Mauro, "Avicenna among Medieval Jews: The Reception of Avicenna's Philosophical, Scientific and Medical Writings in Jewish Cultures, East And West", *Arabic Sciences and Philosophy*, 22 (2012), s. 217-287.

Griffel, Frank, "Between al-Ghazālī and Abū l-Barakāt al-Baghdādī: The Dialectical Turn in the Philosophy of Iraq and Iran During the Sixth/Twelfth Century", *In the Age of Averroes: Arabic Philosophy in the Sixth/Twelfth Century*, ed. Peter Adamson, London: The Warburg Institute, 2011, s. 45-75.

Ḫâdimî, ʿAynullâh, "Naḳd u Berresî-i Dîdegâh-i Ebû'l-Berakât Bağdâdî der-bâre-i Çekûnegî-i Peydâyiş-i Keşîr ez Vâḥid", *Mecelle-i Felsefe ve Kelâm-ı İslâmî*, 43:2 (1389 hş./2011), s. 39-57.

el-Ḫalîfî, Abdu'l-Ḥakîm, "Naḳdu Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî li-Naẓariyyeti'ṣ-Ṣûra ledâ'l-Meşşâʾiyye ve Eşeruhû fî'l-Medreseti'l-İşrâḳıyye", *Afkar: Jurnal Akidah & Pemikiran Islam*, 9 (2008), s. 185-222.

Hasnawi, Ahmad, "Boèce, Averroès et Abū al-Barakāt al-Baġdādī, témoins des écrits de Thémistius sur les *Topiques* d'Aristote", *Arabic Sciences and Philosophy*, 17:2 (2007), s. 203-265.

İzmirli, İsmail Hakkı, "İslamda Felsefe Cereyanı-6", *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası: Tarihî, İçtimaî, Dinî, Felsefî*, 4:17 (1930), s. 9-24.

Janssens, Jules, "Abū al-Barakāt al-Baghdādī and His Use of Ibn Sīnā's al-Ḥikma al-'Arūḍiyya (or another work closely related to it) in the Logical Part of His *Kitāb al-Mu'tabar*", *Nazariyat: Journal for the History of Islamic Philosophy and Sciences*, 3:1 (2016), s. 1-22.[79]

Marcotte, Roxanne D., "La conversion tardive d'un philosophe: Abū al-Barakāt al-Baghdādī (mort vers 545/1150) sur '*L'intellect et sa quiddité* (al-ʿAql wa māhiyyatu-hu)'", *Documenti e Studi sulla Tradizione Filosofica Medievale*, 15 (2004), s. 201-226.

Mohamad, Ismail, "Abū al-Barakāt al-Baghdādī: Pengkritik Ibnu Sīnā", *Dakwah*, 259:20 (1998), s. 23-27.

Mucâhid, Muntaṣır Maḥmûd, "Naẓariyyetu'l-Ḥareke fi't-Turâṯi'l-İslâmî", *Mecelletu Âfâḳi'ṯ-Ṯekâfe ve't-Turâṯ*, 3:11, s. 76-80.

en-Nedvî, Suleymân, "*Kitâbu'l-Muʿteber* ve Ṣâḥibuh", *el-Kitâbu'l-Muʿteber fi'l-Ḥikme* sonunda, nşr. Zeynu'l-ʿÂbidîn el-Mûsevî v.dğr., Haydarâbâd: İdâretu Cemʿiyyeti Dâʾireti'l-Maʿârifi'l-ʿUṯmâniyye, 1357-58/1938-39, c. 3, s. 230-252.

Nony, Sylvie, "Les audaces de la physique arabe du XIIe siècle: Dans la synthèse d'Abū l-Barakāt al-Baghdādī (m.1152)", *MIDEO: Mélanges de l'Institut Dominicain d'Études Orientales du Caire*, 29 (2012), s. 27-50.

Özpilavcı, Ferruh, "Akıl Risaleleri Geleneği ve Bu Gelenek İçinde Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî'nin Akıl Risalesi", *İslâmî İlimler Dergisi*, 5:2 (2010), s. 75-106.

———, "Nedensellik Bağlamında Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî'nin Meşşâî Gelenek İçindeki Yeri", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10:1 (2010), s. 53-78.

Pinès, Salomon, "Études sur Awḥad al-Zamân Abu'l-Barakât al-Baghdâdî", *Revue des Études Juives*, 103 (1938), s. 3-64.

———, "Études sur Awḥad al-Zamân Abu'l-Barakât al-Baghdâdî", *Revue des Études Juives*, 104 (1938), s. 1-33.[80]

[79] Türkçesi: Janssens, Jules, "Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî'nin *Kitâbü'l-Mu'teber*'inin Mantık Kısmında İbn Sînâ'nın *el-Hikmetü'l-Arûziyye*'sini (veya onunla yakından ilişkili diğer bir eseri) Kullanımı", çev. Muhammet F. Kılıç, *Nazariyat: İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3:1 (2016), s. 1-22.

[80] Pines'in yukarıdaki iki makalesi, birleştirilmiş ve tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır: Pines, Shlomo, "Études sur Aḥwad al-Zamân Abu'l-Barakât al-Baghdâdî", *The Collected Works of Shlomo Pines, I: Studies in Abu'l-Barakāt al-Baghdādī: Physics*

———, “La conception de la conscience de soi chez Avicenne et chez Abu'l-Barakāt el-Baghdādī”, *Archives D’Histoire doctrinale et littéraire du Moyen age*, 21 (1954), s. 21-98.[81]

Rûsân, Zâhid Ḫalef, “Ebû’l-Berakât el-Bağdâdî ve İbn Sînâ fî Şelâş Mesâʾil Mîtâfîzîkıyye”, *Muʾte li’l-Buḥûş ve’d-Dirâsât*, 6:3 (2001), s. 139-164.

Shihadeh, Ayman, “Avicenna's Corporeal Form and Proof of Prime Matter in Twelfth-Century Critical Philosophy: Abū l-Barakāt, al-Masʿūdī and al-Rāzī”, *Oriens*, 42 (2014), s. 364-396.

Sözen, Kemal, “Ebu’l-Berekât el-Bağdâdî’nin Zaman Teorisi”, *Dînî Araştırmalar*, 4:10 (2000), s. 161-186.

Stroumsa, Sarah, “On Jewish Intellecual Converts to Islam in the Early Middle Ages”, *Pe‘amin*, 42 (1990), s. 61-75 [İbranca].

eṭ-Ṭayyib, Aḥmed Muḥammed, “el-İtticâhu’l-Felsefî ʿinde Ebî’l-Berakât el-Bağdâdî”, *Afkar: Jurnal Akidah & Pemikiran Islam*, 4 (2003), s. 203-250.

Tunagöz, Tuna, “Ebû’l-Berakât el-Bağdâdî’nin Hudûs Deliline Yönelik Eleştirileri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12:1 (2012), s. 171-203.

———, “İslâm Felsefesinin Klâsik Çağında Özgürlükçü Bir Teori: Ebû’l-Berakât el-Bağdâdî’nin Kader Anlayışı”, *Kutadgubilig: Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, 25 (2014), s. 165-193.

———, “Tanrı'nın Cüz'îlere Dair Bilgisi Tartışmasında Gazzâlî'ye Felsefe Cephesinden Bir Destek”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 11:1 (2013), s. 393-424.

Üçer, İbrahim Halil, “Ebu’l-Berekat el-Bağdadi Metafiziği”, *İLEM Yıllık*, 3:3 (2008), s. 117-132.

Ülken, Hilmi Ziya, “Ebu-l-Bereqât Bagdadî (1076-1166)”, *Felsefe Arkivi*, 2:3 (1949), s. 119-127.

*and Metaphysics*, Kudüs: Magnes Press, Hebrew University & Leiden: Brill, 1979, s. 1-95.

[81] Tıpkıbasımlar: (1) Pines, Shlomo, “La Conception de Soi chez Avicenne et chez Abu’l-Barakât al-Baghdâdî”, *Abū ‘Alī ibn Sīnā (d. 428/1037): Texts and Studies*, Frankfurt am Main: Institute for the History of Arabic-Islamic Science at the Johann Wolfgang Goethe University, 1999, c. 3, s. 289-366. (2) Pines, Shlomo, “La Conception de Soi chez Avicenne et chez Abu’l-Barakât al-Baghdâdî”, *The Collected Works of Shlomo Pines, I: Studies in Abu’l-Barakāt al-Baghdādī: Physics and Metaphysics*, Kudüs: Magnes Press, Hebrew University & Leiden: Brill, 1979, s. 181-258.

Wan Abdullah, Wan Suhaimi, "Abu Al-Barakat Al-Baghdadi (467-547H): Suatu Biografi", *Jurnal Usuluddin*, 9 (1999), s. 73-96.

———, "el-Edille ʿalâ Vucûdillâhi Teʿâlâ ʿinde Ebî'l-Berakât el-Bağdâdî", *Jurnal Usuluddin*, 23-24 (2006), s. 255-280.[82]

———, "Ibn Sīnā and Abū al-Barakāt al-Baghdādī on the origination of the soul (*Ḥudūth al-nafs*) and the invalidation of its transmigration (*Ibṭāl al-tanāsukh*)", *Islam & Science*, 5 (2007), s. 151-164.[83]

———, "Konsep Ilmu Dan Pembelajarannya Mengikut Pandangan Abu Al-Barakat al-Baghdadi (547H)", *Jurnal Usuluddin*, 8 (1998), s. 97-106.[84]

———, "Kajian manuskrip *al-Muʿtabar fī al-ḥikmah (Kitāb al-Nafs)* karangan Abū al-Barakāt al-Baghdādī (547H./1152M.): ke arah suatu kaedah suntingan ilmiah warisan manuskrip Melayu-Islam", *Afkar: Jurnal Akidah & Pemikiran Islam*, 6 (2005), s. 273-304.

**VII. Ansiklopedi Maddeleri**

Arnaldez, Roger, "Abū l-Barakāt", *Encyclopédie philosophique universelle: Les oeuvres philosophiques*, ed. Jean-François Mattéi, Paris: Presses universitaires de France, 1992, c. 3/1, s. 363-367.

Ebû Zeyd, Munâ, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *Mevsûʿatu Aʿlâmi'l-Fikri'l-İslâmî*, Kahire: el-Meclisu'l-Aʿlâ li'ş-Şuʾûni'l-İslâmiyye, 1425/2004, s. 137-140.

---

82 Yayımlanan bu çalışmaların dışında, Bağdâdî ile Şehristânî'nin varoluş açıklamalarını konu edinen bir makalenin yayım sürecinde olduğu ifade edilmektedir: Lammer, Andreas, "Two Twelfth-Century Hardliners on Creation and Divine Eternity: al-Šahrastānī and Abū l-Barakāt on God's Priority over the World." https://lmu-munich.academia.edu/AndreasLammer (Erişim: 05.03. 2017).

83 Tıpkıbasım: Wan Abdullah, W. S., "Ibn Sīnā and Abū al-Barakāt al-Baghdādī on the origination of the soul (*Ḥudūth al-nafs*) and the invalidation of its transmigration (*Ibṭāl al-tanāsukh*)", *Islam and Science: Historic and Contemporary Perspectives II: Contemporary Issues in Islam and Science*, ed. Muzaffar Iqbal, New York: Routledge, 2012, s. 111-124.

84 Genişletilmiş İngilizce baskı: Wan Abdullah, W. S., "Abū al-Barakāt al-Baghdādī's Concept of Knowledge and its Acquisition", 2nd Workshop on Kalam Epistemology Paper Presentations,

http://www.issimalaysia.org.my/home/wp-content/uploads/2016/03/Abu-al-Barakats-Concept-of-Knowledge-and-its-Acquisition.pdf. (Erişim: 05.03.2017).

Alfâ, Rûnî Îlî, "İbn Melkâ, Hibetullâh b. ʿAlî el-Beledî", *Mevsûʿatu Aʿlâmi'l-Felsefe: el-ʿArab ve'l-Ecânib*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ʿİlmiyye, 1412/1992, c. 1, s. 38-39.

Bedevî, Abdu'r-Rahmân, "Ebû'l-Berakât", *Mevsûʿatu'l-Felsefe*, Beyrut: el-Muʾessesetu'l-ʿArabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 1984, c. 1, s. 78-79.

Çağrıcı, Mustafa, "Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV, 1994, c. 10, s. 300-309.

Ebû Rayyân, Muḥammed ʿAlî, "Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî", *Mevsûʿatu'l-Ḥaḍârati'l-İslâmiyye*, Amman: Menşûrâtu'l-Mecmaʿi'l-Melikî li-Buḥûşi'l-Ḥaḍârati'l-İslâmiyye, 1993, c. 1, 42-45.

Ḫayyir, Muḥsin, "İbn Melkâ (Hibetullâh b. ʿAlî)", *el-Mevsûʿatu'l-ʿArabiyye*, Şam: Heyʾetu'l-Mevsûʿati'l-ʿArabiyye, 2007, c. 19, s. 440-441.

Langermann, Yitzhak Tzvi, "Abū 'l-Barakāt", *Encyclopaedia of the History of Science*, *Technology*, *and Medicine in Non-Western Cultures*, ed. Helaine Selin, [New York]: Springer Science+Business Media, B. V., 1997, s. 6-7.[85]

———, "Al-Baghdadi, Abu 'l-Barakat (*fl. c.*1200-50)", *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Craig, London: Routledge, 1998, c. 1, s. 636-638.

———, "Al-Baghdadi, Abu 'l-Barakat (*fl. c.*1200-50)", *Concise Routledge Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward Craig, London & New York: Routledge, 2000, s. 74.

Madelung, Wilferd, "Abu'l-Barakāt al-Baġdādī, Awḥad-al-Zamān Hebatallāh b. ʿAlī b. Malkā Baladī", *Encyclopaedia Iranica*, ed. Ehsan Yarshater, London: Routledge and Kegan Paul, 1983, c. 1, s. 266-268.

Marcotte, Roxanne D., "Abū l-Barakāt al-Baghdādī", *Encyclopedia of Medieval Philosophy: Philosophy Between 500 and 1500*, ed. Henrik Lagerlund, New York: Springer, 2011, s. 10-12.

Muvaḥḥid, Ṣamed, "Ebû'l-Berakât, Hibetullâh b. ʿAlî (Elî) b. Melkâ (Melkân) Bağdâdî", *Dâʾiretu'l-Maʿârif-i Bozorg-i İslâmî*, ed. Muḥammed Kâẓım

[85] Diğer baskılar: (1) Langermann, Y. Tzvi, "Abū 'l-Barakāt", *Encyclopaedia of the History of Science*, *Technology*, *and Medicine in Non-Western Cultures*, ed. Helaine Selin, Berlin & New York: Springer, 2008, s. 8-9. (2) Langermann, Y. Tzvi, "Abū 'l-Barakāt", *Encyclopaedia of the History of Science*, *Technology*, *and Medicine in Non-Western Cultures*, ed. Helaine Selin, Berlin & New York: Springer, 2016, s. 8-9.

Mûsevî Bûcnûrdî, Tahran, Merkez-i Dâʾiretu'l-Maʿârif-i Bozorg-i İslâmî, 1372 hş./1993-94, c. 5, s. 202-209.[86]

Pines, Shlomo, "Abu 'l-Barakāt Hibat Allāh b. Malkā al-Baghdadi al-Baladī", *The Encyclopaedia of Islam*, New Edition, Leiden: E. J. Brill, 1960, c. 1, s. 111-113.[87]

Schloessinger, Max, "Hibat Allah Abu al-Barakat b. 'Ali b. Malka (Malkan) al-Baladi", *The Jewish Encyclopedia*, New York: Funk and Wagnalls, 1904, c. 6, s. 384.

Stillman, Norman Arthur & Pines, Shlomo, "Abūʾl-Barakāt al-Baghdādī", *Encyclopedia of Jews in the Islamic World*, ed. Norman A. Stillman, Leiden: Brill, 2010, c. 1, s. 31-34.

eş-Şebîbî, Muḥammed Rızâ, "el-Felsefetu'l-İslâmiyye fî Edvârihâ'l-Muṯelife", *Dâʾiretu'l-Maʿârifi'l-İslâmiyyeti'ş-Şîʿiyye*, ed. Ḥasen el-Emîn, Beyrut: Daru't-Teʿâruf li'l-Maṭbûʿât, 1422/2002, c. 17, s. 179-193.

Zobel, Moshe Nahum, "Hibat Allah, Abu Al-Barakāt (Nathanel) Ben Ali (Eli) Al-Baghdādī", *Encyclopaedia Judaica*, Berlin: Verlag Eschkol A.-G., 1931, c. 8.[88]

### VIII. Bilimsel Toplantılarda Sunulan Çalışmalar

Muehlethaler, Lukas, "Abū l-Barakāt al-Baghdādī's *Kitāb al-Muʿtabar* and the Avicennan Tradition", AJS 42nd Annual Conference, Boston, 19-21 Aralık 2010.

———, "Bare self-awareness as cognitive basis in the epistemology of Abū l-Barakāt al-Baghdādī", The 3rd SSALT Workshop, Between Selfhood

---

86 İngilizce Çeviri: Mowahhed, Samad, "Abū al-Barakāt, Hibat Allāh b. ʿAlī b. Malkā (Eli ben Malkān) al-Baghdādī", çev. Maryam Rezaee & Jawad Qasemi, *Encyclopaedia Islamica*, ed. Wilferd Madelung & Farhad Daftary, Leiden: E. J. Brill, 2008, c. 1, s. 632-644.

87 Fransızca Çeviri: Pines, Shlomo, "Abu'l-Barakāt Hibat Allāh b. Malkā al-Baghdādī al-Baladī", *Encyclopédie de l'Islam*, Nouvelle édition, Leiden: Brill & Paris: G.-P. Maisonneuve & Larose, 1980, c. 1, s. 114-116.

88 Diğer baskılar: (1) [Roth, Cecil (ed.)], "Hibat Allah, Abu Al-Barakāt (Nathanel) Ben Ali (Eli) Al-Baghdādī", *Encyclopaedia Judaica*, ed. Cecil Roth, Kudüs: Keter Publishing House, [1971], c. 8, s. 461-462. (2) *Encyclopaedia Judaica* (Germany), "Hibat Allah, Abu Al-Barakāt (Nathanel) Ben Ali (Eli) Al-Baghdādī", *Encyclopaedia Judaica*, Second Edition, ed. Fred Skolnik v.dğr., New York & London: Thomson Gale, 2007, c. 9, s. 92-93.

and Self-awareness: Varieties of Subjectivity in the Arabic and Latin Traditions, Berlin, The Finnish Institute, 12 Nisan 2012.

———, "The Reception of Abū al-Barakāt's Philosophical Work: A Reappraisal", EAJS Conference Judaism in the Mediterranean Context, Ravenna-İtalya, 25-29 Temmuz 2010.

———, "ʿUmar ibn Sahlān al-Sāwī's *Nahj al-taqdīs* and the Early Reception of Abū al-Barakāt al-Baghdādī's Philosophical Work", 8th International Conference of the SIHSPAI: Philosophy and Science in Classical Islamic Civilisation, Londra, 3-5 Aralık 2010.

Okan, Kutlu, "Husulî ile Huzurî Bilgi Arasında: Ebu'l-Berekât el-Bağdadî'nin Epistemolojisi ve İbn Sina Eleştirileri", *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı V: Felsefe-Eğitim-İletişim*, İstanbul: Matsis Matbaa, 2015, s. 91-102.

———, "Is the Active Intellect Necessary: A Presentation on Abu'l-Barakat's Understanding of the Aql al-Faal", Representation and Reality, Workshop 15: *De Anima* in the Arabic Tradition, Göteborg-İsveç, 28-29 Nisan 2017.

Tunagöz, Tuna, "Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî'nin *Risâle fî mâhiyyeti'l-melâl* Adlı Eseri Üzerine", *Asos Congress Bildiri Kitabı*, Elazığ: Asos Yayınları, 2016, s. 2666-2678.

———, "Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî'nin *Risâle fî sebebi zuhûri'l-kevâkib leylen ve hafâiha nehâran* İsimli Risalesi Üzerine", *14. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi: Bildiriler Kitabı*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2016, s. 150-157.

———, "Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî Felsefesinde İnsan Özgürlüğü", *14. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi: Bildiriler Kitabı*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2016, s. 158-168.

Ülken, Hilmi Ziya, "Un philosophe de l'Islam: Ebu-l-Berekat Bagdadi", *Proceedings of the Tenth International Congress of Philosophy*, ed. E. W. Beth & H. J. Pos, Amsterdam: Library of the 10th International Congress of Philosophy, 1949, s. 270-273.[89]

[89] Temmuz 2017'de Berlin'de gerçekleşecek bir uluslararası konferansta, Hârizmşahlar devleti inşâ kâtibi Vaṭvâṭ'ın kaleme aldığı iki davet mektubunu esas alan "İslâm Tıp Tarihi Araştırmalarına Bir Katkı: Hârizmşahlar Devleti Yazışmalarında Tabip Ebü'l-Berekât el-Bağdâdî ve Hibetullah İbnü't-Tilmîz" isimli bir bildiri sunacağım.

**Sonuç ve Değerlendirme**

Bağdâdî'nin temel eseri *el-Kitâbu'l-Muʿteber*'in, tam ve eksik, on yedi nüshası mevcuttur. Bu nüshaların sekizi Türkiye, yedisi İran, biri Irak, biri de Suriye kütüphanelerinde yer almaktadır. Yalnızca Irak'taki nüsha (Ḥaydariyye 576) onun sağlığında çoğaltılmıştır ve eserin neşirlerinin hiçbirisinde kullanılmamıştır. Vefatının akabinde çoğaltılan nüshalar içerisinde en önemlileri ise, İstanbul'dan Haydarabad'a nakledilen ve şu an mevcudiyeti hakkında kesin bir bilgi bulunmayan Âsafiyye nüshası ile Lâleli 2553, Es'ad Efendi 1931, Fâzıl Ahmed Paşa 919, Şûrâ-yı İslâmî 10612, Fâtih 3224, 3225, 3226, Rażavî 5666 ve Yusuf Ağa 4690/6'dır. Son altı nüsha, şimdiye dek yapılan üç ayrı neşrin hiçbirisinde kullanılmamıştır.

*el-Kitâbu'l-Muʿteber*'in neşirleri içerisinde en sağlıklısı, Zeynu'l-ʿÂbidîn el-Mûsevî ve arkadaşları tarafından Haydarabad'da 1938-39 yılları arasında tamamlanmış olanıdır. Devrinin koşulları bakımından iyi olduğu söylenebilecek bu neşrin en büyük eksikliği, kullandığı nüsha sayısının bugün için yetersiz kalması, günümüz tahkik standartlarını karşılamaması ve imla-dizgi sorunlarıdır. Bu metni esas alan Yûsuf Maḥmûd ve Muḥammed ʿUṯmân tarafından yapılan muahhar neşirler eseri yanlış isimlendirdiği gibi, sadece daha iyi bir dizgi ve imla sunmuş durumdadır. Dolayısıyla, Bağdâdî'nin bu asıl eserinin, mevcut en iyi yazmalara dayanan ve daha gelişkin bir tekniğe sahip bir neşrinin hazırlanması önem arzetmektedir. Ayrıca, zor bir üsluba sahip bu eserin İngilizceye ve/veya Türkçeye çevrilmesi, Bağdâdî'nin felsefî sisteminin anlaşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Birkaç çalışma içerisindeki kısmî çeviriler, araştırmacılara bu hususta yardımcı olacak niteliktedir.

Tek nüshası bulunan *Risâle fî'l-ʿAḳl*, on altı nüshası bulunan *Risâle fî Sebebi Ẓuhûri'l-Kevâkib* ve dört nüshası bulunan *Risâle fî Mâhiyyeti'l-Melâl* isimli eserler incelenmiş, tahkik edilmiş ve Türkçeye çevrilmiş durumdadır. İki eksik nüshası bulunan *Kitâbu'n-Nefs* ile eksik ve tam birer nüshası bulunan *Kôhelet Şerhi*'nin inceleme, tahkik ve İngilizce çeviri olarak yayıma hazırlandığı ifade edilmektedir. Bu durumda henüz çalışılmamış eserler olarak filozofun günümüze ulaşan iki tıp eseri *Berşeʿaṣâ* ile *Emînu'l-Ervâḥ* kalmaktadır. *Berşeʿaṣâ*'nın sekiz nüshasının üçü Türkiye'de, üçü İran'da, biri Mısır'da, biri de Japonya'dadır. *Emînu'l-Ervâḥ*'ın eldeki tek nüshası ise Türkiye'dedir. Her iki risalenin inceleme, tahkik ve çeviri olarak ilim dünyasına kazandırılması Bağdâdî'nin düşünce dünyasının aydınlatılması bağlamında önemli bir kazanıma karşılık gelecektir. Eğer yazmaları tespit edilebilirse *İḫtiṣâru't-Teşrîḥ* ve *el-Aḳrâbâẕîn* de bu listeye eklenmelidir.

Bağdâdî'nin hayatı ve eserleri, on yedisi klasik, yirmi dokuzu muasır kırk üç eser içerisinde konu edilmektedir. Klasik dönem eserleri, Bağdâdî'nin yaşamöyküsünü ve ilmî kişiliğini aktarma bakımından önemli boşluklar barındırmaktadır. Bunlar içerisinde Beyhaḳî ile İbn Ebî Uṣaybiʿa'nın eserlerinin daha zengin bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Muasır eserler ise, büyük çoğunluğu itibariyle, birbirini tekrar eden bilgiler sunmaktadır.

Bağdâdî hakkında bilgi verilen ilk akademik çalışma Ferdinand Wüstenfeld'e aittir. Müslüman tıp ve tabiat âlimlerini tanıtan 1840 tarihli bu çalışmayı, çoğunluğu yine biyo-bibliyografik nitelikteki, Leclerc, Brockelmann, Suter, Steinschneider ve Schloessinger'in çalışmaları takip etmiştir. 1904 yılında yayımlanan sonuncusunun ardından Wiedemann'ın 1909 tarihli eser incelemesi ve tasvirî tercümesi gelmiştir. Tüm bunlar bahsedilen yarım yüzyılı aşan sürece Alman akademisinin damgasını vurduğunu ifade etmektedir. Fakat bu etkin rol sonraki dönemde ortadan kalkmıştır.

Eski tarihli çalışmalar içerisinde en kapsamlı ve bu nedenle önemlisi, Yaltkaya'nın 1930-31 tarihleri arasında artarda yayımladığı altı makaledir. Yaltkaya, bu çalışmalarda, Bağdâdî'nin hayatına ve eserlerine yönelik önceki eserlerden çok daha ayrıntılı bilgiler vermiş; en önemlisi *el-Kitâbu'l-Muʿteber*'in metafizik bölümünün önemli bir kısmını Türkçeye çevirmiştir. Bu makaleler bir yıl sonra müstakil bir kitap içerisinde toplanmıştır. Diğer önemli çalışma, *el-Kitâbu'l-Muʿteber*'in neşrinin ardına en-Nedvî'nin eklediği makaledir. Shlomo Pines, 1938 yılında yayımlanan iki önemli makalesi ile filozof hakkında yapılan çalışmalara iştirak etmeye başlamıştır. Ülken 1949 tarihli bildiri ve makalesi ile bu sürece katılmış; sonraki döneme yön veren isim, sonuncusu 1979'da yayımlanan farklı nicelikteki müteakip sekiz müstakil çalışmasıyla Pines olmuştur.

Bağdâdî felsefesi üzerine, on beşi yüksek lisans, on yedisi doktora olmak üzere otuz iki tez hazırlanmıştır. Bunların ilki, Mehmet Dağ'ın 1970 tarihli doktora tezidir. Tezlerin on üçü Arapça, sekizi İngilizce, yedisi Türkçe, ikisi Fransızca, biri Felemenkçe, biri de Malayca'dır. Bu çalışmaların dokuzu Mısır, yedisi Türkiye, dördü Malezya, dördü Irak, ikisi Fransa, ikisi İngiltere, ikisi İsrail, ikisi Hollanda, biri Suudi Arabistan üniversitelerinde gerçekleştirilmiştir. Tezler, Bağdâdî'nin fizik ve metafizik teorileri ile felsefesindeki eleştirelliğe odaklanmış durumdadır. Üç tezde ise filozofun mantık anlayışı incelenmiştir. Tezlerin önemli bir kısmının Türk akademisyenlere ait ve Türkçe olması –ki Türkçe iki tezin devam ettiği de belirtilmektedir– dikkat çekici bir husustur. Tezlerin dışında, kitap, kitap bölümü, makale, ansiklopedi maddesi, bildiri gibi çalışmalarda da bu durum devam etmektedir. Bağdâdî'nin eserlerinin yazma-

larının önemli bir kısmının Türkiye'deki kütüphanelerde bulunması, Şerafeddin Yaltkaya'nın öncü çalışmaları ve Hilmi Ziya Ülken'in 1949'a uzanan araştırmaları bu durumun nedeni olarak gösterilebilir.

Filozof hakkında yayımlanan kitapların sayıca az olduğu görülmektedir. Çoğu, araştırmacıların tezlerine dayanan bu eserler on beş adettir. Kitapların yedisi Arapça, üçü İngilizce, ikisi Türkçe, ikisi Fransızca, biri de Farsçadır. Pines imzalı ilk kitabın yayım tarihi 1955'tir. En kapsamlı eser de ona ait 1979 tarihli çalışmadır. ʿÎdî'nin eseri, Bağdâdî üzerine tespit edebildiğim üç Farsça çalışmadan birisi durumundadır. Çalışmaların çoğunun 2000'lerden sonra ve dördünün 2016 itibariyle yazılmış olması, kitap çalışmalarının artacağı yönünde bir izlenime kapı aralamaktadır. Kitapların tezlerle aynı konulara odaklandığı görülmektedir. Fakat burada mantık bahsi yer almamaktadır.

Bağdâdî felsefesi ile ilgilenen kırk sekiz kitap bölümü bulunmaktadır. Bu çalışmaların on sekizi İngilizce, onu Arapça, yedisi Fransızca, altısı Türkçe, üçü Almanca, ikisi İbranca, biri Malayca ve biri de Lehçedir. Pines, Ebû Rayyân ve Ülken tarafından kaleme alınmış bölümler, çalışmalar içerisinde ön plana çıkmaktadır. Dikkat çeken hususlardan birisi, İslâm felsefesi tarihine yönelik eski ya da yeni tarihli çalışmaların büyük çoğunluğunda Bağdâdî ile ilgili bir bölüm bulunmamasıdır. Corbin, Ebû Rayyân, Ülken, Taylan ve Adamson'un çalışmaları az sayıdaki istisnaya karşılık gelmektedir.

Makaleler, tüm çalışmalar içerisinde en büyük yekûnu tutmaktadır. Türkçe yayın sayısının diğer dillerin çok önünde oluşu dikkat çekicidir. Tespit edebildiğim elli üç makalenin, yirmi biri Türkçe, dokuzu Arapça, sekizi İngilizce, yedisi Fransızca, dördü Malayca, ikisi İbranca, biri Almanca, biri de Farsçadır. Bu çalışmalar Bağdâdî'nin eserlerin neşirleri, çevirileri; onun mantık, fizik, metafizik sahasındaki görüşleri ve Meşşâî felsefeye alternatif yorumlarını konu edinmekte ve içeriğin çeşitliliği bakımından kitap bölümleri ile birlikte en önemli yayın grubunu oluşturmaktadır.

Ansiklopedilerde Bağdâdî'yi konu edinen madde sayısı yirmidir. Bunların onu İngilizce, altısı Arapça, ikisi Fransızca, biri Türkçe, biri Farsça, biri de Fransızcadır. Maddelerin önemli bir kısmı hemen hemen aynı bilgileri tekrarlamaktadır. Çağrıcı ve Muvaḥḥid tarafından kaleme alınan maddeler diğerleri içerisinde ön plana çıkmaktadır.

Bilimsel toplantılarda sunulan çalışmaların, 1949 yılında başlamış olsalar da, oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Toplam on etkinliğin sadece beşi basılmış durumdadır.

Tüm bu çalışmalar içerisinde en büyük eksiklik, Ebû'l-Berakât el-Bağdâdî felsefesini bütüncül olarak değerlendiren bir eserin ortaya çıkmamış olmasıdır. *el-Kitâbu'l-Muʿteber*'in neşir ve tercümesinin ve Bağdâdî'nin mantık anlayışına daha yoğun ilginin sözü edilen çalışma için hazırlık basamağı olacağı aşikârdır. Yine, mevcut iki tıp eserinin neşri, düşünürün meşhur tabipliğini ve İslâm tıp tarihindeki yerini ortaya koyacak çalışmalara kapı aralayacaktır. Dinî ve felsefî literatürü vukufla inceleyen ve bu müktesabatı uzun bir tefekkür sürecinin ardından özgün bir düşünce sistemine dönüştüren filozofun felsefî kaynakları ve düşünce tarihine etkisi ilgilenilmesi gereken diğer araştırma alanlarıdır. Felsefî kelâmın zirve isimlerinden ve İslâm düşüncesinin dönüştürücülerinden Faḫru'd-Dîn er-Râzî üzerindeki etkisi henüz incelenmemiştir. Filozofun İşrâkî felsefe ile İbn Teymiyye düşüncesi üzerindeki; ayrıca giriş bölümünde zikredilen gayr-ı müslim düşünürlere etkisi de akademik ilgiyi beklemektedir.

**Works on Abū'l-Barakāt al-Bağdādī:**
**A Bibliographical Essay**

**Citation/©-** Tunagöz, T. (2017). Works on Abū'l-Barakāt al-Bağdādī: A Bibliographical Essay, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity,* 17 (1), 187-225.

***Abstract-*** *In this paper I present a bibliography of Abū'l-Barakāt al-Baġdādī (d.547/1152), who is one of the leading figures in the history of Islamic Philosophy. Initially some brief information about his scientific personality is given and then the method of our examination is explained. The manuscripts of al-Baġdādī's works, publishing and translations of them, and the published books, sections, papers and encyclopedia papers are listed in the study. Also I noticed the classical and modern books giving information about the life and works of the philosopher. One of the key findings of our examination is that the number of the studies about al-Bağdādī has rapidly increased in recent years and focused on the criticism in his philosophy. Neither some works of the philosopher have been published nor the huge part of the issues in his thought have been examined yet. On the other hand, al-Baġdādī's intellectual sources and his effects are waiting for the researchers' attention.*

***Keywords-*** *Abū'l-Barakāt al-Bağdādī, bibliographical essay, history of Islamic philosophy, history of Islamic science, history of Islamic medicine*